

PAVELDO KOMUNIKACIJA

Paveldas ir visuomenė: Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo strateginės plėtros gairės 2014–2020 metų programavimo laikotarpiui

Rimvydas Laužikas

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto docentas, daktaras
Vilnius University, Faculty of Communication, Doctor., Assoc. Prof.
Saulėtekio al. 9, Vilnius
El. paštas: rimvydas.lauzikas@kf.vu.lt

Regina Varnienė-Janssen

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto, docentė, daktarė
Vilnius University, Faculty of Communication, Doctor., Assoc. Prof.
Gedimino pr. 51, Vilnius
El. paštas: reginav@lnb.lt

Straipsnio objektas – kultūros paveldo skaitmeninimo strateginis valdymas Lietuvoje. Nagrinėjama, kaip Lietuvoje 2005–2013 metų programavimo laikotarpiu formavosi konceptualus požiūris į skaitmeninto kultūros paveldo vientiso turinio kūrimą, pristatomas besikeičiantis socialinis kontekstas, nauja Lietuvos kultūros paveldo teisinės bazės paradigma ir jos finansavimo klausimai. Straipsnis taip pat supažindina su Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ir Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto ekspertų patirtimi ir šių institucijų bei kitų dvidešimties reikšmingiausių šalies kultūros institucijų veikla plėtojant kultūros ir informacinės visuomenės politiką, kultūros paveldo skaitmeninimo strateginį valdymą ir šios veiklos iniciatyvas 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu.

Pagrindiniai žodžiai: kultūros paveldo skaitmeninimas, strateginis valdymas, 2005–2013 metų programavimo laikotarpis, 2014–2020 metų programavimo laikotarpis, tinklaveikos visuomenė.

Įvadas

XX a. pabaigoje išplėtotos informacinės ir komunikacinės technologijos (IKT) sukūrė naujas galimybes daugelyje taikomosios veiklos sričių. Tačiau dar svarbiau yra tai, kad spartus IKT plitimas įnešė esminių pokyčių į visuomenės raidą. Moksliniuose tyrimuose, aptariant skaitmeninių IKT poveikį kultūros paveldo ir atminties institucijų erdvėje, dažniausiai akcentuojama techno-

loginė jų reikšmė, mažiau dėmesio kreipiant į socialinius IKT poveikio aspektus. Toks požiūris (technologijų „išaukštinimas“) nepakankamai tiksliai atspindi pastarajame dešimtmetyje įvykusius tikrovės pokyčius ir gali tapti netikslių bei neteisingų strateginio ar taktinio pobūdžio sprendimų priežastimi.

Analizuojant vieną naujausių pastarųjų metų Europos komisijos dokumentų „Europa 2020: pažangaus, tvaraus ir integracinio

augimo strategija“ (European Commission..., 2010), akivaizdžiai matyti, kad artimiausiu metu sėkmingą Europos Sąjungos šalių vystymąsi lems ne vien tiesioginiai ekonominiai veiksniai, efektyvūs darbo įgūdžiai, gamyba, verslumas ar aukščiausios kokybės paslaugos. Sėkmingos Europos Sąjungos vizija remiasi kultūros, mąstymo ir elgsenos pokyčiais bei bendruomenių vertybėmis. Viename iš pavyzdinių šio dokumento nulemtų iniciatyvų – „Europos skaitmeninėje darbotvarkėje“ (Digital Agenda..., 2010) – numatytos septynios prioritetinės veiklos kryptys plėtojant tinklaveikos visuomenę¹ ir stiprinant socialinį atvirumą: bendrosios skaitmeninės rinkos kūrimas, glaudesnis sąveikumas, stipresnis pasitikėjimas internetu ir jo saugumo didinimas, gerokai spartesnė interneto prieiga, didesnės investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtrą, skaitmeninio raštingumo įgūdžių lavinimas ir platesnė įtrauktis, informacinių ir ryšių technologijų taikymas visuomenėje. Šiame, besikeičiančios visuomenės plėtros kontekste strategiškai valdomas kultūros paveldo skaitmeninimas tampa svarbia priemone, užtikrinančia visuomenės plėtrą ir kuriančia socialinio, kultūros, inovacijų ir finansinio kapitalo pridėdamąsias vertes.

Šių verčių kūrimo procese išskirtinis vaidmuo tenka strateginei vadybai, kuri leistų užtikrinti kultūros paveldo skaitme-

nimo veiklų tęstinumą bei kokybiškai naujų, besikeičiantį socialinį kontekstą atitinkančių skaitmeninės kultūros produktų kūrimą. Toks požiūris akcentuojamas 2012 m. gegužės 10 d. Europos Tarybos paskelbtose išvadose dėl kultūros medžiagos skaitmeninimo, interneto prieigos prie jos ir skaitmeninio išsaugojimo. Dokumente pabrėžiama, jog: „yra net keletas svarbių motyvų, skatinančių toliau plėtoti jau pradėtą nacionalinių paveldo objektų skaitmeninimą ir jų sklaidą. Pirmiausia, jau suformuota infrastruktūra šioms veikloms atlikti, užtikrinanti sukurto skaitmeninto paveldo ilgalaikį saugojimą ir sklaidą. Šiuo svarbiu dokumentu atkreipiamas šalių narių dėmesys į prioritetinius veiksmus ir orientacinį tvarkaraštį, orientuojantį į kultūros ir mokslo skaitmeninimo strategijų parengimą; skaitmeninimo koordinavimą ir finansavimą; prieigos prie skaitmeninto turinio gerinimą; bendradarbiavimą su Europeana; ilgalaikį skaitmeninto turinio išsaugojimą.“ (Europos Tarybos..., 2012).

Išvardyti teisiniai dokumentai kartu su ankstesniuoju programavimo laikotarpiu įgyta paveldo skaitmeninimo patirtimi bei kintančiu socialiniu kontekstu (iš socialinių mokslų žinoma tinklaveikos visuomenės plėtra (Castells, 2005)) formuoja erdvę naujojo programavimo periodo strateginiam planavimui, operacinėms bei taktinio pobūdžio veikloms. Šio straipsnio objektas yra Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo strateginis valdymas. Straipsnio tikslas – strateginės vadybos požiūriu išanalizuoti 2009–2013 m. programavimo periodu atliktas Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo veiklas ir remiantis sisteminiu požiūriu grindžiama tinklaveikos visuomenės teorija suformuluoti pagrindines kultūros paveldo skaitmeninimo kryptis 2014–2020 m. pro-

¹ „Europos skaitmeninėje darbotvarkėje“ beveik sinonimiškai vartojamos „skaitmeninės visuomenės“ (*digital society*), „žinių visuomenės“ (*knowledge-based society*) ir „informacinės visuomenės“ (*information society*) sąvokos. Šiame straipsnyje, siekiant išvengti painiavos, tais atvejais, kai norima pabrėžti šiuolaikinės visuomenės specifiką bei išskirtinumą, vartojama M. Castello pasiūlyta sąvoka „tinklaveikos visuomenė“. Toks pasirinkimas yra nulemtas tinklaveikos visuomenės sąvokos semantinio talpumo (iš esmės apima visas iki tol naudotas „skaitmeninės visuomenės“, „žinių visuomenės“, „informacinės visuomenės“ sąvokas.

gramavimo laikotarpiui. Tyrimui taikyti kritinės ir lyginamosios dokumentų analizės ir statistinės analizės (aprašomoji statistika) metodai.

2005–2013 m. Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo strateginis rezultatas: konsoliduotų atminties institucijų paradigma²

Lietuvos atminties institucijos kaupia ir saugo vertingą nacionalinį kultūros paveldą, kuris yra tautos pilietiškumo, savimonės ir savigarbos, jos šiuolaikinio mokslo, švietimo ir laisvalaikio pamatas. Nėra paprasta nustatyti šių atminties institucijų žinybines ribas, ypač tų, kurios, susiklosčius tam tikroms istorinėms aplinkybėms, priglaudė kitokios žinybinės priklausomybės kultūros paveldo vertybes. Nors „žinybinis“ veiksnys vis dar atlieka svarbų vaidmenį formuojant atminties institucijų organizacines struktūras, neabejotina, kad meno kūrinys, jo autorinis rankraštis arba recenzija apie jį – visa tai atspindi tą patį kultūrinį reiškinį ir jo kontekstą, liudija panašius kultūrinius bruožus.

Lietuvos sugrįžimas į Europos žemėlapi ir įstojimas 2004 m. gegužės 1 d. į Europos Sąjungą atvėrė naujas galimybes šalies saugumui, politikai, socialinei plėtrai, ekonomikai ir kultūrai. Ši data sutapo su naujojo Europos Sąjungos programavimo laikotarpio pradžia. Šiandien retrospek-

² Straipsnyje, siekiant apibrėžti konceptualų Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo pagrindą, siūloma sąvoka „konsoliduotų atminties institucijų paradigma“. Sąvokos semantinė struktūra grindžiama dažniau mokslo erdvėje vartojamu paradigmos konceptu, kuris apibūdina konkretaus mokslinio tyrimo teorinių ir metodologinių prielaidų visumą. Straipsnyje paradigma reiškia Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo veiklų (įskaitant mokslinių tyrimų veiklas) teorinių ir metodologinių prielaidų visumą.

tyviai žvelgiant į praeitį būtų galima kur kas tiksliau įvardyti kliūtis, mūsų šalies kultūros paveldo ilgalaikio saugojimo ir sklaidos problemas. Didžiausios jų – kultūros paveldo skaitmeninimo ir sklaidos strateginių dokumentų nebuvimas; nepakankamas kultūros paveldo skaitmeninio turinio atspindėjimas „Lietuvos bendrajame programavimo dokumente 2004–2006 m.“ (Lietuvos bendrasis..., 2004) bei atminties institucijų atskirtis ir bendradarbiavimo stoka. Atsižvelgiant į tai, kad iki 2005 m. vidurio Lietuvoje nebuvo strateginio dokumento, skirto kultūros paveldo skaitmeninimui bei jo sklaidai, net ir puikiausios idėjos neturėjo nė menkiausios Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos galimybės. Todėl Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ekspertų (Reginos Varnienės, Jolitos Steponaitienės ir Terešės Gustienės) iniciatyva buvo parengtas Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcijos projektas, kuris buvo įteiktas Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai. Kultūros ministro įsakymu sudarytai darbo grupei, o vėliau ir Skaitmeninimo tarybai patobulinus šį dokumentą, 2005 m. vidurvasarį Lietuvos Vyriausybė jį patvirtino (Lietuvos kultūros..., 2005).

„Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija“ sudarė sąlygas nuosekliai ir kryptingai veikti valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms, siekiančioms išsaugoti šalies kultūros paveldą, tobulinti jo sklaidą ir jį aktualinti naudojant šiuolaikines informacijos technologijas. Koncepcija apibrėžė kultūros paveldą kaip dvasinį ir materialų turtą – autentišką istorijos, tradicinės kultūros, meno, spaudos ir kitų kultūros sričių ištakų bei raidos liudijimą. Joje apibrėžiama ir kultūros paveldo vertybių aprėptis: „<...> įvairūs materialūs

ir nematerialūs visuomenės ir žmogaus veiklos kūriniai: archeologiniai radiniai, meno kūriniai, rankraščiai ir publikuoti leidiniai, daiktai, turintys numizmatinę, sfragistinę, heraldinę, filatelinę vertę, kultūros reiškinius fiksuojantys dokumentai – rašytiniai šaltiniai, fotografinė, vaizdo ir garso medžiaga, Nacionalinio dokumentų fondo dokumentai, tradicijos, papročiai, tarmės, vardynas, liaudies kūryba, etninės kultūros pavyzdžiai, kiti kultūros paveldo požiūriu reikšmingi objektai“ (Lietuvos kultūros..., 2005). Paveldo skaitmeninimo objektais laikomi ir kultūrinę bei mokslinę vertę turintys gamtos paveldo pavyzdžiai. Konceptijoje pateikiami ir bendrieji numatytų skaitmeninti kultūros paveldo objektų atrankos kriterijai, atitinkantys MINERVA programos rekomendacijas. Pagrindiniais atrankos kriterijais laikomi kultūros paveldo objekto amžius, turinys ir vertė, unikalumas, fizinė būklė. Konceptija įvardija, kas turi koordinuoti kultūros paveldo skaitmenimą: Lietuvos Respublikos kultūros ministerija kartu su Švietimo ir mokslo ministerija, Informacinės visuomenės plėtros komitetu prie Susisiekimo ministerijos ir Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba. Už skaitmeninimo programų inicijavimą ir koordinavimą atsako kultūros ministro sudaryta Kultūros paveldo skaitmeninimo taryba. Šio nedidelės apimties dokumento reikšmė mūsų šalies kultūros paveldo skaitmeninimui, užtikrinusiam jo ilgalaikį išsaugojimą nuo išnykimo, ir sklaidos pagerinimui yra akivaizdi: tuoj pat po Konceptijos patvirtinimo atsirado reali galimybė kreiptis į Europos Sąjungos struktūrinius fondus siekiant finansinės paramos. Vienas pirmųjų buvo Nacionalinės bibliotekos „Integralios virtualios bibliotekų informacijos sistemos sukūrimas“. Kita vertus, Konceptija pa-

dėjo tvirtą pamatą konsoliduotų atminties institucijų paradigmai įsitvirtinti Lietuvos kultūros politikoje. Ji paskatino skirtingų žinybų institucijas bendradarbiauti skaitmeninant šalies kultūros paveldą. Pirmasis tokio pobūdžio projektas buvo „Integralios virtualios bibliotekų informacijos sistemos sukūrimas“, kuriame dalyvavo Lietuvos dailės muziejus ir Archyvų departamentas.

Nors 2004–2006 m. programavimo laikotarpiu EK jau buvo paskelbusi integruotą požiūrį į kultūros paveldo skaitmenimą, tačiau jis neatspindėjo nei ES dokumentuose, nei Lietuvos bendrajame programavimo dokumente 2004–2006 m. Kita vertus, ES struktūrinių fondų paramos planavimas Lietuvai buvo nauja sritis. Nevyriausybių organizacijų dalyvavimas projekte buvo gana pasyvus, o dalyvavusių organizacijų požiūris daugiausia žinybinis. Būtent dėl šios priežasties Nacionalinei bibliotekai, siekusiai ES struktūrinės paramos šiuo periodu, sunkiai sekėsi rasti tinkamą BPD priemonę kultūros paveldo skaitmeninimui. Anuomet vienintelė galimybė gauti ES struktūrinę paramą buvo 3.3 priemonė „Informacinių technologijų paslaugų ir infrastruktūros plėtra“. Nors lietuviško turinio kūrimas ir buvo įtrauktas į šios priemonės uždavinius, tačiau pagrindinis jos prioritetas vis dėlto buvo orientuotas į infrastruktūros plėtrą, kuriai buvo skiriama 70 proc. priemonės lėšų. Tai, kad Nacionalinė biblioteka kartu su partneriais 2005 m. gavo 13,3 milijono litų finansinę paramą vertingiausių kultūros paveldo vertybių skaitmeninimui ir jų sklaidai iš 3.3 priemonės, anuomet kėlė didžiulę nuostabą ne vienam Europos Sąjungos ekspertui.

Sėkmingos Nacionalinės bibliotekos iniciatyvos teikiant Konceptijos projektą bei telkiant atminties institucijas bendram darbui paskatino plėtoti šį darbą. 2006 m.

Nacionalinės bibliotekos ekspertai (Regina Varnienė-Janssen ir Skirmantė Kvietkauskienė), pasitelkusios Lietuvos dailės muziejaus (Loretą Meškelevičienę) ir Archyvų departamento (Ingą Petravičiūtę) ekspertus, parengė kito strateginio dokumento projektą, kurį įteikė Lietuvos kultūros ministerijai. Prie dokumento tikslinimo daugiausia dirbo Kultūros ministerijos specialistai, kurie parengė ir Strategijos įgyvendinimo priemonių planą. 2009 m. gegužės mėnesį buvo patvirtinta „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos“ ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 m. planas (toliau – Strategija) (Lietuvos kultūros..., 2009). Glaustai apibūdinant Strategijos tikslą, pagrindinis dėmesys kreiptinas į aspektus, apibrėžiančius skaitmeninimo veiklos koordinavimą pasitelkiant skaitmeninimo centrus. Strategija numatė, jog tokių centrų-koordinatorių vaidmenį pajėgios atlikti institucijos, turinčios didžiausią skaitmeninimo patirtį ir teikiančios prieigą prie suskaitmeninto turinio, – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Lietuvos dailės muziejus ir Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba. Siūlant įkurti skaitmeninimo centrus šalies atminties institucijose tikėtasi, kad tai palengvins numatytų skaitmeninti kultūros paveldo objektų atranką ir tokių objektų sąrašų sudarymą, taip išvengiant skaitmeninimo veiklos dubliavimo, taupant lėšas ir koordinuojant skaitmeninimo procesus. Tokių centrų misija būtų taip pat ir metodologinės pagalbos teikimas bei mokymų organizavimas, fondoieška. Strategijos viziją būtų galima apibūdinti kaip bendrą Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninę informacinę erdvę, prailginančią kultūros paveldo vertybių gyvavimo laiką, teikiančią operatyvią, išsamią ir patikimą informaciją

apie Lietuvos kultūros paveldą Europai ir visam pasauliui, užtikrinančią ilgalaikį kultūros paveldo išteklių naudojimą mokslo, švietimo ir kultūros tikslams. Pagrindiniai Strategijos tikslai buvo orientuoti į: skaitmeninimo infrastruktūros, užtikrinančios suskaitmenintų kultūros paveldo objektų ilgalaikį išsaugojimą ir sklaidą bei integravimą į vieningą Europos skaitmeninę erdvę, sukūrimą; vientisą skaitmeninto kultūros paveldo paieškos, saugojimo ir sklaidos sistemos sukūrimą bei plėtrą; skaitmeninimo srities specialistų, dirbančių atminties institucijose, profesinį tobulėjimą; kultūros paveldo skaitmeninimo, saugojimo ir sklaidos procesų standartizavimą ir skaitmeninimo iniciatyvas.

Strategijos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 m. planas atvėrė daugiau galimybių gauti finansinę paramą iš šalies biudžeto ir ES struktūrinių fondų. Prioritetai buvo suteikti tiems projektams, kurie padėtų įsitraukti į bendrą veiklą kuriant skaitmeninę Lietuvos kultūros erdvę, integruotų savo veiklos produktus į bendrą sistemą ir bendrą portalą www.epaveldas.lt.

Lietuvos patirtis rengiant BPD ir išmoktos pamokos buvo sėkmingai pritaikytos rengiant „2007–2013 m. ekonomikos augimo veiksmų programą“. Antruoju programavimo periodu labai išaugo visuomenės ir partnerių domėjimasis ES struktūrine parama. Planuojant pasirengimo ES struktūrinės paramos įsisavinimo Lietuvoje 2007–2013 m. procesą, imtasi tinkamų partnerystės principų įgyvendinimo priemonių. Aktyvesnis viešojo ir privataus sektorių dalyvavimas antruoju programavimo periodu rengiant ES struktūrinės paramos įsisavinimo dokumentą davė puikių rezultatų.

Kultūros sričiai Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informa-

cinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonės „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“ veiksmų programai parengti atstovavo Kultūros ministerijos atstovė Ramunė Patuchovaitė ir Nacionalinės bibliotekos atstovė Regina Varnienė-Janssen. Socialinių partnerių įtrauktis į finansinės paramos planavimą sudarė galimybę aiškiau pristatyti atstovaujamos srities svarbą ir kartu paskatinti didesnę paramą skirti atitinkamam sektoriui. Socialinių partnerių pastangomis 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonėje „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“ buvo papildytos ir patikslintos formuluotės, leidžiančios aktualizuoti šalies kultūros paveldo skaitmeninimą, mokslinių duomenų bazių kūrimą, jų ilgalaikį išsaugojimą, sklaidą bei lietuvių kalbos išsaugojimą atsižvelgiant į vykstančius globalizacijos procesus.

Apibendrinant 2005–2009 m. kultūros paveldo skaitmeninimo strateginio valdymo rezultatus, galima tvirtinti, kad tai buvo Lietuvos kultūros politikos lūžio metai, nes Lietuvos Vyriausybei patvirtinus „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepciją“ ir „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos“ ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 m. planą, Lietuvos kultūros politikoje įsitvirtino konsoliduotų atminties institucijų paradigma, nukreipusi skirtingų žinybų institucijas bendradarbiavimo kryptimi skaitmeninant šalies kultūros paveldą. Kartu šie dokumentai atvėrė daugiau galimybių gauti finansinę paramą iš šalies biudžeto ir ES struktūrinių fondų šalies kultūros paveldo skaitmeninimui, ilgalaikiam saugojimui bei jo sklaidai.

Suderintos Informacinės visuomenės plėtros komiteto, Kultūros ministerijos ir

socialinių partnerių veiklos rezultatas – Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ nauja įgyvendinimo priemonė „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“, kuri kartu su „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos“ ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 m. planu atliko svarbų strateginį kultūros paveldo skaitmeninimo ir sklaidos valdymo ir finansavimo vaidmenį.

2005–2013 metų socialinio konteksto kaita: skaitmeninio kultūros paveldo komunikacija tinklaveikos visuomenei

Tyrėjų nuomone, XX a. pabaigą ir XXI a. pradžią galima vertinti kaip savotišką lūžio tašką, pereinamąjį laikotarpį tarp senosios industrinės ir naujosios tinklaveikos visuomenės (Castells, 2005). Šias permainas galėtume palyginti su procesais, vykusiais Europoje XV–XIX a. Tais laikais skirtingose šalyse skirtingu metu pradėjo irti senoji agrarinė (ikiindustrinė) visuomenė ir formuotis nauja pramoninė (industrinė) visuomenė. Žmogaus ir gyvūnų jėga grindžiamas technologijas, žemės valdymu grindžiamą gerovę bei hierarchiškai organizuotą luominę visuomenę keitė garo, elektros, vidaus degimo variklio technologijos, pramonėje bei fermerių ūkyje sukurta pridėtinė vertė grindžiama gerovė ir hierarchiškai pagal ekonominius požymius (turta) organizuota visuomenė. Šie pasikeitimai, užtrukę daugiau nei 400 metų, paveikė visus Europos ir pasaulio ekonominius, politinius, kultūrinius procesus. Mūsų laikų permainos (mechanines mašinas keičia skaitmeniniai įrenginiai, informacijos ir paslaugų sekto-

riuje kuriamos didžiausios pridėtinės vertės, „plokštėjanti“ visuomenė (Friedman, 2008) ir „globaliu kaimu“ virstantis pasaulis (McLuhan, 2003)) yra gerokai greitesnės, chronologiškai telpančios į vieno žmogaus gyvenimą ir sukuriančios papildomas įtampas vadinamuosiuose kartu konfliktuose. Dėl besikeičiančios visuomenės paveldo komunikacijos sėkmė priklauso ne tiek nuo (kartais savitikslio) IKT panaudojimo, kiek nuo tinklaveikos visuomenės žmonių informacinės elgsenos suvokimo. Tai reiškia, kad tiek virtualūs, tiek realiame pasaulyje kuriami paveldo komunikacijos produktai bus vartojami šiuolaikinėje kultūroje tiek, kiek jie atitiks pasikeitusios visuomenės pasaulėvoką ir poreikius.

Aptardami esminius, skaitmeninio paveldo komunikacijai svarbius visuomenės pokyčius galėtume išskirti kelis svarbiausius: tapatumo paieškas tinklaveikos visuomenėje, lankytojų [vartotojų] segmentaciją, „tinklo kartos“ formavimąsi, formaliojo ugdymo krizę, poreikį mokytis bei lavintis visą gyvenimą ir svarbiausia – pasikeitusią tinklaveikos visuomenės informacinę elgseną. Anot amerikiečių sociologo Manuely Castello, vienas svarbiausių tinklaveikos visuomenės bruožų yra tapatumo svarbos augimas: „<...> statybinių medžiagų tapatumo konstravimui teikia istorija, geografija, biologija, gamybos ir reprodukcijos institucijos, kolektyvinė atmintis, asmeninės fantazijos, galios aparatai ir religiniai apreiškimai, bet individai šias medžiagas apdoruoja <...>“ (Castells, 2006). Tapatumo stiprėjimas šių laikų pasaulyje skatina daugybę pozityvių ir mažiau pozityvių pokyčių. Tapatumo paieška skatina domėjimąsi savo praeitimi (genealoginiai tyrimai, genealogų draugijos), kraštiečių klubų atsiradimą, lokalsiosios (krašto) isto-

rijos tyrimus. Tai sukuria palankias sąlygas paveldo komunikacijai, nes visuomenėje daugėja žmonių, kurie neskatinami patys domisi paveldu, praeitimi, kuria ir naršo istorinius tinklalapius ar tinklaraščius, dalyvauja paveldo bendruomenėse, socialiniuose tinkluose.

Tinklaveikos visuomenės raida skatina paveldo vartotojų rinkos segmentaciją, kai industrinės visuomenės „pilkoji masė“ („tiesiog lankytojai“) virsta smulkiais, sunkiai apčiuopiamais ir sunkiai prognozuojamais „rinkos segmentais“, evoliucionuojančiais iki „asmeninio pasirinkimo kartos“ imtinai. „Asmeninio pasirinkimo karta“ nebenori visiems pritaikytų paslaugų, o siekia individualaus produkto, atitinkančio konkretaus asmens potyrius, patirtį ir pasaulėžiūrą (Lindstrom, 2008). Tai skaitmeninių produktų kūrėjams sukuria santykinę neapibrėžtumo jausmą ir skatina kurti paveldo komunikacijos programas skirtingų poreikių lankytojams. Potencialiausios ateities vartotojų grupės (ir paslaugos) gali būti: „mokiniai“ (siekiantys įgyti žinių), „pramogautojai“ („potyrio ekonomikos“ paskatinti vartotojai, ieškantys išpūdžių); „mokslininkai“ (nesidomintys „plačiąjai visuomenei“ skirtais produktais, bet tyrinėjantys paveldo rinkinius), „nieko neveikiantys“ (lankytojai, tiesiog maloniai leidžiantys laiką, virtualiai bendraujantys su kitais žmonėmis) ar „asmeninio pasirinkimo karta“ (lankytojai, ieškantys tik jiems pritaikytų individualių paslaugų). Dabartinės situacijos analizė leidžia teigti, kad ateityje turėtų ypač augti ir plėstis individualių, į vieną lankytoją ar nedidelę lankytojų grupę (pavyzdžiui, šeimą) orientuotų paslaugų segmentas. Be jau minėtų elementų, IKT poveikis skatina paveldo komunikacijai aktualius pokyčius visuomenėje: tai globali

emigracija (nutolę paveldo vartotojai); vartotojo komunikacinis išprusimas, vartotojo turimi kelionių išpūdžiai (daugelis jau matė daug pasaulio); „trečiųjų vietų“ poreikis visuomenėje; informacijos perteklius ir teisingos informacijos trūkumas (tarkime, atminties institucijos tinklalapis gali tapti vieta, kur pateikiama garantuotai teisinga informacija).

Dar viena IKT poveikio visuomenei „pasekmė“ yra kitokia dabarties jaunų žmonių (lyginant su vyresniąja karta) informacinė elgsena. Dabarties jaunų žmonių veikla virtualioje aplinkoje, ten įgyta patirtis ir gebėjimai suformavo savitą informacinės elgsenos tipą, kuris šių kartų atstovų yra perkeliamas ir į realiąją erdvę. Svarbiausi pakitusios informacinės elgsenos elementai yra interneto tinklalapiams ir socialiniams tinklams būdingi nuolatinės produkto kaitos ir atnaujinimo, daugiaterpiškumo, interaktyvumo bei dalyvavimo, atvirumo, lengvo naudojimo (patogios aplinkos) poreikiai. Ši kitokia informacinė elgsena leidžia tyrėjams kalbėti apie kokybiškai kitos, vadinamosios tinklo kartos formavimąsi. Tinklo kartos terminas pirmą kartą buvo pavartotas Jungtinėse Amerikos Valstijose 2008 metais Peterio Cheese'o straipsnyje „Netting the Net Generation“ (Cheese, 2008), tačiau pats šios kartos išskyrimas yra įvykęs gerokai anksčiau. 1992 metais buvo įvardyta „tūkstantmečio“ (*millennials*) karta (Howe, Strauss, 1992). 1993 metais JAV žurnale *Advertising Age* buvo paskelbtas straipsnis „Generation Y“, kuriame padėti jaunesnės negu X amerikiečių kartos apibrėžimo pagrindai (Reisenwitz, Iyer, 2009). „Naujosios kartos“ apibrėžimui ne mažiau svarbus buvo ir Marco Prensky'o straipsnis, apibūdinantis ją kaip „skaitmeninio pasaulio čiabuvius“

(Prensky, 2001). Anot vieno žymiausių šios kartos tyrinėtojų Dono Tapscotto, tinklo karta – tai amerikiečiai, gimę 1977–1997 metais. Ši karta gimė ir augo aplinkoje, kur asmeninis kompiuteris dar nebuvo įprastinė namų interjero detalė, tačiau ši detalė jų namuose atsirado gana anksti, tinklo kartai dar neižengus į paauglystę (Tapscott, 2008). Lietuvoje šios kartos tyrimai nėra tiek išplėtoti kaip JAV ar kitose Vakarų pasaulio šalyse³. O ir kartos gimimo metai turėtų skirtis. JAV kartų teorija (įskaitant Williamao Strausso ir Neilo Howe tyrimą apie JAV kartas nuo 1584 iki 1969 metų) yra glaudžiai susijusi su JAV politine istorija bei istorine demografija. Akivaizdu, kad Lietuvos politinė istorija buvo kitokia, tad tiesiogiai perkelti amerikietišką kartų modelį į Lietuvą yra metodologinė klaida. Pavyzdžiui, JAV pokario kartų atskaitos tašku laiko vadinamąją kūdikių bumo kartą, gimusią po Antrojo pasaulinio karo (Tapscott, 2008). Skirtingai nuo JAV, pokariu dėl priverstinės emigracijos, tremčių ir rezistencijos turėjome vadinamąją demografinę duobę. Be to, Sovietų Sąjungos technologinė raida iš esmės atsiliko nuo JAV (ypač kompiuterinių technologijų srityje). Dėl šių priežasčių, lietuviškoji kartų teorija turėtų gerokai skirtis nuo atitinkamų teorijų JAV ar Vakarų Europos šalyse. Šios publikacijos kontekste kartas perspektyviausia skirti pagal jų santykį su IKT: W kartai galėtume priskirti asmenis, kuriems darbo vietoje neprireikė IKT (išėjo į pensiją anksčiau, nei darbovietėse buvo pastatyti kompiuteriai).

³ Lietuvoje kartų tyrimai atliekami sociologijos ir edukologijos kontekstuose. Čia paminėtinas mokslinių tyrimų projektas „Piliečių ir vartotojų socialinio-ekonominio teisingumo suvokimo formavimo gairės“ (vad. V. Rudzkiene) bei P. Pečiuliauskienės, I. Valantinaitės ir V. Malonaitienės tyrimas, 2013 metais apibendrintas monografijoje „Z karta: kūrybingumas ir integracija“.

Šiai kartai galėtume priskirti asmenis, kurie aktyvią veiklą darbo rinkoje baigė iki maždaug 2000–2005 m. X kartai galime priskirti žmones, kuriems IKT taikymo kompetencijų prireikė darbo vietoje jau baigus studijas, mokantis ar studijuojant. Jiems teko mokytis, persikvalifikuoti, bet tuo metu jie dar neturėjo kompiuterio namuose. Šiai kartai galėtume priskirti asmenis, gimusius maždaug 1945–1995 metais. Y kartai priskirtini jauni žmonės, kurių tėvai įsigijo kompiuterį jų paauglystės metais. Taigi „lietuviškoji tinklo“ karta būtų gimusi vėliau nei JAV, gal kokiais 1995–2005 metais. Galiausiai „lietuviškajai Z kartai“ priskirtume gimusiuosius po 2005 metų – tuos, kuriems jau gimus kompiuteris buvo toks pat įprastas namų įrenginys kaip televizorius ar šaldytuvai.

Tinklo kartos tyrimai rodo, kad industrinės ir tinklaveikos visuomenių kartų skirtumai yra sisteminio pobūdžio (ypač tada, kai kalbame apie informacinę elgseną). Anot žymaus XX a. sistemų teoretiko Ilya'os Prigogine'o, dvi susijusios sistemos, atsiradusios viename laiko taške, evoliucionuoja kiekviena atskirai ir bėgant laikui vis labiau tolsta viena nuo kitos (Prigogine, 2006). Industrinė visuomenė ir tinklaveikos visuomenė yra tokios sistemos, o šių sistemų kartos (W, X – industrinės ir Y, Z – tinklaveikos) yra tarsi skirtingų pasaulių gyventojai. Šiuolaikinėje Lietuvoje (kaip ir daugelyje kitų šalių) susiformavo situacija, kai politinė valdžia ir viešojo sektoriaus finansiniai svertai iš esmės priklauso industrinės visuomenės kartai X, o šios politikos ir finansų sukuriami produktai skiriami tinklaveikos visuomenės kartoms (Y ir Z). Taip už viešąsias lėšas dažnai kuriami produktai

ir paslaugos, kurie neatitinka šių laikų socialinio konteksto ir nevartojami arba menkai vartojami šiuolaikinėje visuomenėje.⁴

⁴ Tokių skirtingų požiūrių pavyzdžiu galėtume nurodyti elektroninės knygos (tiksliau turėtume sakyti – skaitmeninės knygos) funkcionavimo šiuolaikinėje visuomenėje suvokimą. Esame įpratę, kad skaitmeninėmis knygomis vadiname visas, kuriose, anot Nicholaso Negroponte'ės metaforos, „atomų sankaupą pakeitė bitų sankaupa“ (Negroponte, 1995). Toks apibūdinimas ne visai tinka mūsų laikams. Siekdami tikslesnės mokslinės apibrėžties ir norėdami išvengti strateginio planavimo klaidų, turėtume aiškiai skirti suskaitmenintus ir „iš prigimties skaitmeninius“ objektus. Suskaitmenintoms knygomis priskirtini skaitmeniniai leidiniai, turintys tarpmedijinės migracijos galimybę. Tai yra tada, kai spausdinta knyga skaitmeninama fotografavimo ar skenavimo būdu ar skaitmeninėje erdvėje sumaketuotos knygos pagrindu sukuriama PDF ar kita panašaus pobūdžio rinkmena ir įkeliama į internetą. Vartotojas gali ne tik atsisiųsti rinkmeną, ją skaityti kompiuterio ar skaityklės ekrane, tačiau ir „gražinti“ knygą į analoginę aplinką – išspausdinti ant popieriaus. Šiuo atveju tarpmedijinės migracijos metu (spausdinta knyga – skaitmeninė knyga – pakartotina spausdinta knyga) neprarandame informacijos, nekeičiame skaitymo galimybių, nereikalaujame kitokių skaitymo įgūdžių, nesukuriamo „spaudimo“ keisti skaitymo įpročius. 1995 metais tokia skaitmeninė knyga galėjo atrodyti naujoviška ar kitokia, nes technologinės galimybės (privalomas skaitymas asmeninio kompiuterio ekrane) tarsi skatino vartotojus keisti skaitymo įpročius. Pavyzdžiui, negalėjai tokios knygos skaityti gulėdamas lovoje ar pakeliui į darbą, troleibuse. Tačiau skaityklės ir mobiliųjų skaitmeninių įrenginių atsiradimas „viską sustatė į savo vietas“. Šios rūšies skaitmeninių knygų naudojimas praktiškai nebesiskiria nuo popierinių knygų naudojimo. Dėl to tokios skaitmeninės knygos yra labiau priimtinos X kartos žmonėms ir paprastai planuojant skaitmeninę leidybą X kartos žmogus tai suvoks kaip tokio pavyzdžio knygos leidybą. Visai kas kita yra „tikrosios“, „iš prigimties skaitmeninės“ knygos. „Iš prigimties skaitmeninis“ šiais laikais reiškia ne tiek, kad objektas buvo sukurtas naudojant kompiuterį, kiek apibrėžia jo tarpmedijinės migracijos galimybes: šie objektai gali visavertiškai egzistuoti tik skaitmeninėje aplinkoje (jų negalima išspausdinti ant popieriaus), o tai reikalauja kitokių vartotojo įgūdžių. Trimačio vaizdo, hiperteksto, garso ir judančio vaizdo medijų panaudojimas knygoje ne tik suteikia naujas galimybes autoriams ir leidėjams, bet ir keičia ankstesnius (linijiniu būdu, eilutė po eilutės, iš kairės į dešinę...) skaitymo įgūdžius. Antrojo tipo produktai priimtinesni Y ir Z kartoms, bet jų kūrimo logika sunkiau suvokiama X kartai.

Socialinis kontekstas ir svarbiausios 2005–2013 metų Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo problemos

Politiniai, teisiniai, ekonominiai, socialiniai ir technologiniai veiksniai sukuria strategiškai orientuotą aplinką, kurioje veikia kultūros paveldo duomenų skaitmeninimą atliekančios institucijos, kuriamos infrastruktūros, standartai, skaitmeniniai duomenys, teikiamos skaitmeninio paveldo paslaugos vartotojams. 2009–2013 m. programavimo laikotarpiu strategiškai orientuotą aplinką galėtume laikyti pozityviu, Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimą lėmusiu veiksmu. Pirmiau minėti dokumentai užtikrina kultūros paveldo skaitmeninimo strateginį valdymą, stabilų skaitmeninimo veiklų finansavimą ir efektyvų turinio skaitmeninimą net ekonominės krizės sąlygomis. Buvo įgyvendintas tarpžinybinis atminties institucijų bendradarbiavimas ir išsaugota palyginti menka kultūros paveldo skaitmeninimo sektoriaus institucinė fragmentacija: sukurtas vienas prieigos portalas (www.epaveldas.lt), patvirtintas vieningas standartų sąrašas (Dėl skaitmeninių..., 2010), kuriamos iš dalies sąveikos sistemos bei sukurti inovatyvūs, informacinių sistemų sąveikumą užtikrinantys įrankiai, pavyzdžiui, „Bendras istorinių asmenvardžių, vietovardžių ir istorinės chronologijos tezaurus“ (Varnienė ir kt., 2013). Tačiau, kita vertus, socialinis kontekstas bei institucijų reakcija į aplinkos veiksmus (institucijų vidinė politika, vadovų ir personalo kompetencijos, tarpusavio konkurencija ar bendradarbiavimas) savaip interpretuoja strateginio pobūdžio dokumentus ir formuoja taktinę bei operatyviąją veiklos erdvę, kurioje kuriami ir komunikuojami skaitmeninio paveldo

produktai. Ši strateginės vadybos ir institucijų sąveika tapo vienu didžiausių iššūkių 2009–2013 m. programavimo laikotarpiu atliktoms paveldo skaitmeninimo veikloms. Būtent šioje institucinės reakcijos erdveje buvo generuotos problemos, kurios turi būti sprendžiamos naujuoju 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu.

Aukščiausiu lygmeniu vykusi institucinė reakcija pasireiškė per Europos Sąjungos dokumentų interpretavimą bei taikymą Lietuvos paveldo skaitmeninimo erdveje. Pažymėtina, kad Lietuvos biurokratinėse struktūrose „Vilniaus ir Briuselio“ santykis neretai interpretuojamas per pokomunistinei erdvei būdingą „Vilniaus ir Maskvos“ santykio modelį. Tai yra ES dokumentai priimami kaip neginčytina tiesa ir dėl šios priežasties taikomi pažodžiui, nesistengiant suprasti jų esmės ar pritaikyti kitokių (kitose ES šalyse surastų) interpretavimo modelių. Todėl 2009–2013 m. programavimo laikotarpiu Europos Komisijos akcentuotas kiekybinis paveldo skaitmeninimo aspektas (sukaupti kuo daugiau skaitmeninių objektų, mažiau kreipiant dėmesio į jų kokybę ir socialinį kontekstą) buvo įgyvendinamas ir Lietuvoje. Analizuojant 2009–2013 m. programavimo laikotarpiu įgyvendintus paveldo skaitmeninimo projektus, kai kada susidaro įspūdis, jog įgyvendinamos idėjos apsiribojo paveldo objektų perkėlimu į skaitmeninę erdvę ar IKT priemonių (pavyzdžiui, liečiamųjų ekranų) „įkurdinimu“ atminties institucijų erdvėse (pavyzdžiui, muziejų ekspozicijose) manant, kad tokie sprendimai patys savaime (automatiškai) padarys paveldą patrauklų šiuolaikiniam žmogui. Dažniausiai tai neįvyksta dėl nepakankamos sukurtų skaitmeninių kultūros paveldo objektų kokybės ir platesnio socialinio konteksto nesuvokimo.

Antrasis institucinio interpretavimo lygmuo gali būti įvardijamas kaip Lietuvos ministerijų ir projektus įgyvendinančių institucijų reakcija. Čia kliuviniu tapo sektorinis ir institucinis infrastruktūrų pasidalijimas, nusistovėjusios griežtos sektorių bei institucinės ribos. Lituanistinius tyrimus atliekantys mokslai, mokslo institucijos ir infrastruktūros yra kuruojami Švietimo ir mokslo ministerijos, o atminties institucijos ir svarbiausių mokslo tyrimų šaltinių (paveldo) informacinės infrastruktūros – Kultūros ministerijos. 2009–2013 m. programavimo laikotarpiu nepavyko susieti šių dviejų sektorių skaitmeninėje erdvėje. Dėl šios priežasties paveldo objektai (kilnojamieji ir nekilnojamieji) liko atsieti nuo jų mokslinių tyrimų konteksto (informacija apie paveldo objektą skaitmeninama Kultūros ministerijos erdvėje esančiose infrastruktūrose, o mokslinių tyrimų duomenys apie tuos pačius paveldo objektus – mokslo institucijų infrastruktūrose). Taigi iki šiol mokslo duomenų ir paveldo informacinės sistemos nesiejamos tarpusavyje, neužtikrinama bendra paieška nutolusiose duomenų bazėse, nekoordinuojamas tarptautinis bendradarbiavimas. Todėl nepakankamai racionaliai panaudojamos lėšos, mokslinis potencialas, žmogiškieji išteklių. Toks nesąveikumas nepatogus vartotojui, siekiančiam gauti informaciją „vieno langelio“ principu. Nors Kultūros ministerijos koordinuojamas paveldo skaitmeninimo sektorius yra gerokai toliau pažengęs, infrastruktūrų sąveikumo ir strateginio valdymo požiūriu ne tik mokslo infrastruktūrų sektoriuje, bet ir Kultūros ministerijos paveldo skaitmeninimo sektoriaus viduje sistemų sąveikumas ir informacijos mainai tarp skirtingų sistemų liko neužtikrinti. Formaliai sistemos turėtų būti sąveikios, nes visų jų kūrėjai privalėjo nau-

doti bendrus, sąveikius standartus. Tačiau, realūs duomenų mainai tarp jų nevyksta. 2009–2013 m. programavimo laikotarpiu sukurtos regioninės kultūros paveldo skaitmeninimo sistemos (pavyzdžiui, „Pasvalia“, Panevėžio kraštotyros muziejaus skaitmeninė biblioteka ir kt.) liko nesusietos su Virtualia elektroninio paveldo informacine sistema (VEPIS) ir nepasiekiamos per vieną skaitmeninio paveldo prieigos portalą www.epaveldas.lt. VEPIS liko nesusieta su Kultūros ministerijos padalinio – Kultūros paveldo departamento – valdomu Kultūros vertybių registru, o ir aštuonios anksčiau minėtos ES struktūrinėmis lėšomis sukurtos IS sąveikauja tik iš dalies.

Trečiojo lygmens institucinė interpretacija yra atliekama institucijos – projekto vykdytojos arba projekto kurios nors veiklos įgyvendinimą kuruojančios institucijos (pavyzdžiui, galimybių studijos rengėjos ar programavimo darbus atliekančios institucijos) lygmeniu. Čia vieną svarbiausių vaidmenų atlieka personalo kvalifikacija, dėl kurios gali būti generuojamos šiuolaikiškos idėjos ir siekiama į ateitį orientuotų technologinių sprendimų. Kita vertus, šio lygmens institucijos ir jų darbuotojai yra ypač konservatyvūs, linkę prisirišti prie anksčiau įgyvendintų idėjų (jas tiražuoti), pakartotinai naudoti jau sukurtus produktus, neieškoti naujoviškesnių technologinių sprendimų. Toks institucijų požiūris kartu su kiekybinio rezultato siekiu skatina kultūros paveldo skaitmeninimą „metaduomenų ir vaizdų“ archyvo linkme, nesiekiant kokybės, nekuriant vartotojų įrankių ir neieškant vartotojui draugiškesnių sprendimų. Kuriamų skaitmeninių paveldo produktų inovatyvumą mažina ir Lietuvoje taikomi finansų vadybos modeliai. Tokioje situacijoje iš anksto detalai suplanuoti, aiškūs

ir finansų valdymo požiūriu nesudėtingi projektai vertinami geriau, o kai kuriais atvejais nesudėtingas ir aiškus projekto finansų valdymas tampa svarbesnis negu projekto metu sukuriamas produktas. Toks „finansų vadybos diktatas“ skaitmeninio paveldo projektų vadovus skatina rinktis nesudėtingus ir skaidrius (pavyzdžiui, „krioklio“) skaitmeninių produktų kūrimo proceso (gyvavimo ciklo) modelius, kurie tyrėjų pripažįstami atgyvenusiais ir trukdančiais kurti šiuolaikiškus skaitmeninius produktus (Whitten, Bentley, 2007). Šiuolaikinių modelių (tarkime, *Agile* grupės) pritaikymas gaunant ES finansavimą yra sunkiai įmanomas. Tas pats „finansų vadybos diktatas“ skatina kitą inovatyvumo požiūriu prieštaringai vertintą praktiką, kai programavimo laikotarpio pradžioje atrenkamos idėjos, finansuotinos per visą programavimo laikotarpį. Taigi jau laikotarpio pradžioje „sumodeliuojamas“ rezultatas, kurį turima pasiekti laikotarpio pabaigoje (po 4–5 metų). Atsižvelgiant į sparčią IKT sektoriaus plėtrą, toks rezultatas laikotarpio pabaigoje jau gali būti pasenęs.

Institucinių poreikių vyravimas, sistemų nesąveikumas, skaitmeninio turinio kokybė ir socialinio konteksto nesuvokimas paverė sukurtas skaitmenines infrastruktūras savotišku „išaldytu“ kapitalu, nekuriančiu socialinės ar ekonominės pridėamosios vertės. Ši Lietuvai ir visai Europai aktuali problema lėmė, kad į skaitmeninio paveldo infrastruktūrų kūrimą investuotos viešojo sektoriaus (ES ar Lietuvos visuomenės) lėšos yra neadekvačios tų infrastruktūrų naudotojų skaičiui. Pavyzdžiui, didžiausiame ES skaitmeninio paveldo portale *Europeana* (<europeana.eu>) 2012 metais buvo 24 milijonai skaitmeninio paveldo objektų, tačiau tik 4 milijonai unikalių

lankytojų, nors bendras vien ES gyventojų skaičius siekia per 500 milijonų žmonių. Be to, 77 proc. apsilankymų buvo trumpesni nei 60 sekundžių (Europeana..., 2012). Ne ką geresni ir Lietuvos paveldo portalų lankomumo rezultatai, kurie pateikiami 1 lentelėje. Šie rezultatai buvo gauti naudojant interneto tinklalapių stebėsenos įrankį *Alexa* (Rosenbrock, 2006).⁵ Duomenų nebuvimas rodo, kad tinklalapio peržiūrų skaičius yra per menkas statistiniam rezultatui nustatyti.

Pasikeitusio socialinio konteksto priežasčių galėtume ieškoti visuomenės raidoje. Nors per pastaruosius dešimtmečius išplitusios informacinės ir komunikacinės technologijos sukėlė pirmiau aptartus pokyčius visuomenėje, didesnės dalies skaitmeninio paveldo infrastruktūrų kūrėjai vadovaujasi ankstesniosios industrinės visuomenės poreikių samprata. Svarbiausi dalykai, trukdantys platesnei visuomenei efektyviai panaudoti paveldo skaitmenines infrastruktūras, yra visuomenės išsilavinimo trūkumas ir sistemų paieškos nedraugiškumas vartotojui, „antrojo lygmens“⁶ paslaugų nebuvimas, sistemų nepritaikumas asmeniniams vartotojų poreikiams, sistemų „uždarumas“ verslo bendruomenėms

⁵ Už nuorodą ačiū Ignei Kapleriui.

⁶ Tai socialinio konteksto tyrimais pagrįstos paslaugos, kurios leistų infrastruktūrų turinį adaptuoti skirtingoms visuomenės grupėms (skirtingiems socialiniams kontekstams) ir pateikti šioms grupėms lengvai priimtina forma. Tokių paslaugų pavyzdžiais galėtų būti priemonės, leidžiančios mokytojams lengvai kurti teminius pamokų pristatymus; turistams – naudotis kontekstualizuotais duomenimis, pritaikytais mobiliems įrenginiams kelionių metu; mokslininkams – priemonės leidžiančios analizuoti skaitmenintus objektus ar eksportuoti infrastruktūrų duomenis į analitinėms kompiuterinėms programoms priimtinius formatus; paugliams – automatiškai kurti paveldo ir istorijos naratyvus, panašius į tuos, kurie pasakojami „Kraupiosios istorijos“ serijos knygoje.

1 lentelė. Lietuvos ir Europos paveldo portalai (2012 m. vasario 2 d. duomenimis)

| Eil. Nr. | Portalo pavadinimas ir adresas | Užimama vieta pasaulyje | Užimama vieta Lietuvoje | Atmetimo rodiklis* | Kasdienis unikalūs lankytojų peržiūrimų tinklalapio puslapių skaičius | Kasdienis tinklalapio lankytojų jame vidutiniškai praleidžiamas laikas min.:sek |
|----------|---|-------------------------|-------------------------|--------------------|---|---|
| 1. | Europeana <www.europeana.eu> | 47 965 | --- | 60,5 | 3,15 | 1:46 |
| 2. | Virtuali elektroninio paveldo informacinė sistema <www.epaveldas.lt> | 1 804 718 | 3652 | 50 | 7 | 3:51 |
| 3. | Kultūros vertybių registras <www.kpd.lt> | 1 351 424 | 3870 | 61,8 | 3 | 4:22 |
| 4. | Integranti muziejų informacinė sistema <www.limis.lt> | 9 965 825 | --- | --- | 2 | --- |
| 5. | Lietuvos dokumentinis kinas internete <www.e-kinas.lt> | 18 544 866 | --- | --- | 2 | --- |
| 6. | Virtuali istorinė Lietuva <www.ldkistorijs.lt> | 7 175 586 | 9206 | --- | 1 | 3:21 |
| 7. | Lietuvos valstybingumo istorinis paveldas elektroninėje erdvėje <www.valstybingumas.lt> | --- | --- | --- | --- | --- |
| 8. | Virtuali aklųjų biblioteka <www.labiblioteka.lt> | 12 311 516 | --- | --- | 10 | 9:32 |
| 9. | Lietuvos radijo virtuali biblioteka <www.lrt.lt> | 59 352 | 100 | 55,7 | 2,44 | 3:02 |
| 10. | Lietuvos muziejai <www.muziejai.lt> | 1 260 802 | 5852 | 65,6 | 1,6 | 1:32 |
| 11. | Lietuvos archyvai <www.archyvai.lt> | 1 866 641 | 3219 | 57,1 | 2,10 | 2:57 |

* Atmetimo rodiklis (angl. bounce rate). Jis rodo virtualių lankytojų išėjimų iš tinklapio, vos į jį patekus, kiekį procentais.

(dauguma pateikiamų duomenų menkos rezoliucijos, paviršutiniški, „apsaugoti“ vandenženkliais). Paveldo informacinėse sistemose tebevyrauja vienkryptė komunikacija (ignoruojamas interaktyvumas), nekuriamos galimybės pateikti vartotojų sukurtą turinį (vikis).

Socialinio konteksto problemą gilina Lietuvos ir Europos mastu neišspręsti teisiniai (ypač intelektinės nuosavybės) klausimai. Įvairiose šalyse skirtingai kaip intelektinės nuosavybės objektas traktuojami metaduomenys, nevienodai interpretuojamos intelektinės nuosavybės licencijos

(pvz., *Creative Commons*), vadinamieji kūriniai našlaičiai⁷ bei vadinamieji veidai našlaičiai⁸ yra rimtas kliuvinys plėtojant nacionalinius skaitmeninio projektus ir teikiant duomenis Europos tinklams. Šiuo metu Europos Sąjungos šalyse įgyvendinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva „Dėl tam tikro leistino nenustatytų autorių teisių kūrinių naudojimo“, tobulinant esamus ir priimant naujus teisės aktus dėl nenustatytų autorių teisių bendros duomenų bazės diegimo. Tokios duomenų bazės įdiegimas Europos šalyse narėse turėtų iš esmės palengvinti nenustatytų autorių teisių kūrinių arba kūrinių našlaičių skaitmeninio problemą. Kita vertus, būtina pripažinti, jog šią direktyvą jau dabar būtina papildyti ir koreguoti, nes ji neaprepia visų skaitmeninamų objektų tipologijos, todėl nebeatpindi realios skaitmeninio veiklų situacijos.

Atminties institucijos, kurių tikslas – tarnauti visuomenei, dėl esamos (praeties, industrinei visuomenei būdingos) teisinės reglamentacijos nepakankamai išnaudoja informacinių ir komunikacinių technologijų teikiamas galimybes ir savo paslaugomis negali visavertiškai tenkinti besiformuojančios tinklaveikos visuomenės poreikių. Iš tikrųjų, įsigalint tinklaveikos visuomenei, požiūris į neturtines autorių teises turėtų

⁷ Kūriny ar fonograma laikomi nenustatytų autorių teisių kūriniu (kūriniu našlaičiu), jei nenustatytas nė vienas iš kūrinių ar fonogramos teisių turėtojų arba jei vienas ar daugiau jų nustatyti, bet nė vienas nebuvo rastas nepaisant kruopščios teisių turėtojų paieškos (Europos Parlamento..., 2012).

⁸ Veidais našlaičiais galime vadinti fotografijose užfiksuotus veidus žmonių, kurių negalime rasti (pvz., darbininkai ar vaikai, užfiksuoti 1956 m. archeologinių kasinėjimų fotografijose). Formaliai pagal Lietuvos civilinį kodeksą draudžiama internete publikuoti žmogaus atvaizdą be jo sutikimo. Išimtis gali būti daroma atvaizdams, užfiksuotiems viešose vietose, tačiau „viešos vietos“ sąvoka Lietuvoje taip pat teisiškai neapibrėžta.

kisti nedaug, tačiau efektyviam paveldo (ir ypač dabarties kultūros) skaitmeninimui būtina iš esmės keisti požiūrį į turtines autorių teises. Šiuo atveju tinklaveikos visuomenėje priimtinausiais galėtų būti atvirojo kodo modelis ir požiūris, kad projektų, kurie buvo apmokėti viešojo sektoriaus lėšomis, rezultatai turi būti be jokių apribojimų ar papildomų mokesčių prieinami visuomenei edukaciniais, pramogų, verslo ir kitokiais tikslais. Tik toks požiūris gali „atšildyti“ skaitmeninio paveldo turinį, įtraukti jį į platesnį socialinio, kultūrinio, inovacijų ir finansinio kapitalo pridedamųjų verčių kūrimą.

Kultūros paveldo skaitmeninimą ir sklaidą reglamentuojantys strateginio pobūdžio dokumentai 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu

Naujasis 2014–2020 m. programavimo laikotarpis skatina ES šalis toliau plėtoti kultūros paveldo skaitmeninio, ilgalaikio saugojimo ir sklaidos valdymo perspektyvą, kurios pagrindinės kryptys atsispindi: Europos skaitmeninė darbotvarkė (Europos komisijos..., 2010); Žaliojoje knygoje „Kultūros ir kūrybos sektorių potencialo išlaisvinimas“ (Žalioji knyga..., 2010), „Europos Komisijos 2011 m. spalio 27 d. rekomendacijoje dėl kultūrinės medžiagos skaitmeninio, internetinės prieigos ir skaitmeninio išsaugojimo“ (Europos Komisijos..., 2011), „ES Tarybos 2012 m. gegužės 10 d. išvadoje dėl kultūrinės medžiagos skaitmeninio, internetinės prieigos prie jos ir skaitmeninio išsaugojimo“ (ES Tarybos..., 2012). ES ir Lietuvos strateginių dokumentų analizė leidžia objektyviau vertinti ir planuoti Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio,

ilgalaikio saugojimo ir sklaidos valdymo bei finansavimo plėtra.

Viename iš pavyzdinių Europos Komisijos dokumentų „Europa 2020: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“, dokumento iniciatyvų – „Europos skaitmeninėje darbotvarkėje“ numatytos septynios prioritetinės veiklos kryptys kuriant informacinę visuomenę ir stiprinant socialinį atvirumą: bendrosios skaitmeninės rinkos kūrimas, glaudesnė sąveika, didesnis pasitikėjimas internetu ir jo saugumas, gerokai spartesnė interneto prieiga, didesnės investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtra, skaitmeninio raštingumo įgūdžių lavinimas ir platesnė įtrauktis, informacinių ir ryšių technologijų taikymas visuomenėje. Vadinasi, svarbiausiame Europos Sąjungos plėtros dokumente ir toliau vienu svarbiausių prioritetų išlieka skaitmeninto turinio plėtra, apimanti kultūros ir mokslo paveldo skaitmeninimą ir integravimą į Europos skaitmeninę erdvę. Lietuvos „Skaitmeninės dienotvarkės“ (Dėl informacinės..., 2014) projekte vienas pagrindinių tikslų yra „Puošėti IRT priemonėmis Lietuvos kultūrą ir lietuvių kalbą, kuriant visuomenės poreikius atitinkantį skaitmeninį turinį, plėtoti skaitmeninius produktus ir elektronines paslaugas“ (1.3 tikslas). Šiam tikslui pasiekti numatoma skaitmeninti Lietuvos kultūros paveldo objektus ir jų pagrindu plėtoti viešai prieinamus skaitmeninius produktus ir elektronines paslaugas, sekti suskaitmenintų Lietuvos kultūros paveldo objektų ilgalaikio išsaugojimo ir vienodos sklaidos Lietuvoje ir ES duomenis (1.3.1 uždavinys) bei kurti ir plėtoti viešai prieinamus kalbos ir raštijos išteklius ir paslaugas, diegti lietuvių kalbos technologijas ir skaitmeninius produktus į IRT (1.3.2 uždavinys). Džiūgaujant, kad svarbiame strateginiame

dokumente išliko kultūros paveldo skaitmeninimas ir sklaida, kartu reikėtų pripažinti, kad vienas šio dokumento tikslas neatliks kultūros paveldo skaitmeninimo valdymo funkcijos, kas buvo pasiekta „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija“ ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 m. planu. Analizuojant Europos Komisijos ir Tarybos dokumentus niekur neaptinkama nuostatos, kad reikėtų atsisakyti tam tikros srities strateginio valdymo dokumentų rengimo. Kalbant apie kultūros paveldo skaitmeninimą nurodytų dokumentų kontekste randama skatinančių rekomendacijų stiprinti strateginį valdymą. Pavyzdžiui, „ES Tarybos 2012 m. gegužės 10 d. paskelbtose išvadose dėl kultūrinės medžiagos skaitmeninimo, internetinės prieigos prie jos ir skaitmeninio išsaugojimo“ pirmąją rekomendacija skatinama „<...> sustiprinti savo strategijas ir tikslus kultūrinės medžiagos skaitmeninimo srityje“ (ES Tarybos..., 2012). Metais anksčiau paskelbtas EK dokumentas atkreipia dėmesį į skaitmeninimo organizavimą ir finansavimą bei rekomenduojama „<...> nustatyti veiksmingesnius skaitmeninimo pajėgumų naudojimo būdus, kurie padėtų pasiekti masto ekonomijos; tuo tikslu gali būti vienijama kultūros įstaigų skaitmeninimo veikla ir užtikrinamas tarpvalstybinis bendradarbiavimas, pasinaudojama Europos skaitmeninimo kompetencijos centruose sukaupta patirtimi <...>“ (Europos Komisijos..., 2011). Suprantama, jog tokių veiklų užtikrinimo pamatas yra puiki teisinė strateginė bazė.

Iki 2013 m. pabaigos Lietuva, viena pirmųjų Europos Sąjungoje parengusi kultūros paveldo skaitmeninimo valdymo ir finansavimo dokumentus „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio

saugojimo ir prieigos strategijos“ ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 m. planą bei 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonę „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“, galėjo koordinuoti šiuos procesus šalies mastu, o prasidėjus naujam programavimo laikotarpiui, svarbu atsakyti į klausimą, kuris iš naujai parengtų teisinių aktų galėtų atlikti tą vaidmenį, kurį atliko minėti dokumentai.

„Lietuvos informacinės visuomenės plėtros 2011–2019 m. programos“ (Lietuvos informacinės..., 2011) antrojo prioriteto 2 tikslas skelbia: „<...> skaitmeninti Lietuvos kultūros paveldo objektus ir jų pagrindu kurti visiems prieinamus skaitmenintus produktus, taip užtikrinant skaitmeninto turinio išsaugojimą ir sklaidą elektroninėje erdvėje <...>.“ Nors dokumentas patvirtina, kad šalies kultūros paveldo skaitmeninio turinio ir prieigos prie jo kūrimas išlieka vienu iš nacionalinės kultūros politikos prioritetų, tačiau šis tikslas nėra daugiau detalizuojamas. Todėl lieka neaišku, koku pagrindu toliau būtų organizuojama atminties institucijų sąveiką skaitmeninant šalies kultūros paveldą.

Kitas Lietuvos strateginis dokumentas, atkreipiantis dėmesį į kultūros paveldo skaitmeninimą, yra „Regionų kultūros plėtros 2012–2020 m. programa“ (Regionų kultūros..., 2011), kurios 10.13 straipsnis atkreipia dėmesį, jog „<...> kultūros įstai-gose saugomos vertingos regiono kultūros paveldo vertybės, kurių skaitmeninimas ir pateikimas internete sudarytų galimybes skleisti ir populiarinti jas regione, Lietuvoje ir pasaulyje. Senosios knygos ir rankraščiai, regiono istoriją atspindintys archyviniai dokumentai, bažnyčių archyvų knygos, žemėlapiai, atvirukai, fotografijos, paveikslai, skulptūros, kaip ir nekilnojamojo paveldo

objektai, gali būti įdomūs ne tik regiono gyventojams, bet ir tapti turistų traukos objektais <...>.“ Tačiau ir šiame dokumente apie atminties institucijų sąveiką įgyvendinant jame minimas veiklas nekalbama.

Remiantis „Europa 2020: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“ buvo planuojama struktūrinė parama Lietuvai, kuri yra šiuo metu pateikta „Nacionalinės pažangos programoje 2014–2020 m.“ Vienas svarbiausių horizontaliųjų šio dokumento prioritetų yra „Kultūra ir regionų plėtra“, atitinkantis strategiją „Europa 2020“ ir parengiamuosius kultūros bei informacinės visuomenės regionų plėtros dokumentus. Šį prioritetą atitinka tokie mūsų aptariamo objekto tikslai: stiprinti tapatybę, pilietiškumą, atsakomybę ir bendradarbiavimą; skatinti mokytis visą gyvenimą. Žvelgiant į „Nacionalinės pažangos programos“ prioritetų uždavinius, akivaizdu, kad adekvačiausiai atminties institucijų poreikius atspindi uždavinys, skatinantis „saugoti ir aktualizuoti kultūros paveldą bei ugdyti sąmoningumą“, kurio išplėstinis aprašymas skamba taip: „6.1.1.3: plėtoti dokumentinio ir kultūros paveldo prieinamumą elektroninėje erdvėje, skaitmeninti ir saugoti meno ir kultūrinio turinio produktus, kurti skaitmeniniu turiniu grindžiamas elektronines paslaugas bei sprendimus.“ Sykiu šis uždavinys atitinka ir kitą NPP prioritetą „Visuomenės ugdymas, mokslas, kultūra“.

Viena vertus, pasikeitus 2014–2020 m. programavimo laikotarpio planavimo metodikai, nebuvo reikalaujama kurti strategijų atskiroms problemoms spręsti, kita vertus, daugelis jų tapo „išblaškytos“ NPP prioritetų bei uždavinių labirintuose. Remiantis Europos Tarybos 2012 m. gegužės 10 d. paskelbtomis išvadomis, skatinančiomis ir toliau stiprinti kultūros ir mokslo paveldo

skaitmeninio strategijų rengimą, kuris leis išvengti darbų dubliavimo, 2013 metais šio straipsnio autorių iniciatyva buvo parengta „2014–2020 m. Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio, skaitmeninio turinio ilgalaikio saugojimo bei sklaidos tarpinstitucinė programa“, kuri net tris kartus buvo aprobuota reikšmingiausių atminties institucijų vadovų. Programos autorių nuomone, šis dokumentas kaip tik integruotų atminties institucijų veiklas bei tikslingiau nukreiptų į NPP priemones, suteikiančias ES struktūrinę paramą. Tačiau šis dokumentas nesulaukė deramo atsakingų Kultūros ministerijos pareigūnų dėmesio ir palaikymo.

Potencialios kultūros paveldo skaitmeninio plėtros kryptys 2014–2020 m. laikotarpiu

Rengiant naują strateginio pobūdžio dokumentą buvo atsižvelgta į praėjusio programavimo laikotarpio rezultatus, kurie leidžia suformuluoti svarbiausius galimus kultūros paveldo skaitmeninio strateginės plėtros tikslus 2014–2020 m.: kurti ir diegti į vartotojus orientuotas „antrojo lygmens“ skaitmeninio paveldo paslaugas; atlikti kultūros paveldo skaitmeninimą bei skaitmeninių duomenų ilgalaikį išsaugojimą ir gerinti paveldo skaitmeninio ir skaitmeninio paveldo naudojimo kompetencijas. Aptarkime šiuos tikslus detaliau.

Kurti ir diegti į vartotojus orientuotas „antrojo lygmens“ skaitmeninio paveldo paslaugas. Šis tikslas yra nukreiptas į pagrindinės ankstesnio programavimo laikotarpio problemos sprendimą – didesnę socialinę skaitmeninio paveldo poveikį, pagrindinių pridedamųjų verčių kūrimą ir skaitmeninio paveldo panaudojimą kūrybos ir kultūros industrijose.

Aptardami skaitmeninio paveldo kuriamas pridedamąsias vertes turime pažymėti, kad pagal Lietuvos Respublikos įstatymus bei tarptautinę praktiką viešojo sektoriaus atminties institucijos priskiriamos ne pelno institucijų sričiai ir jų tikslas yra kitokio pobūdžio – atminties išsaugojimo, komunikacijos ir informacinių paslaugų teikimas visuomenei. Įgyvendindamos šias veiklas atminties institucijos aktyviai dalyvauja kuriant socialinį, kultūros ir inovacijų kapitalą, o jų paslaugų naudojimas kūrybos ir kultūros industrijose leidžia sukurti dideles finansinio kapitalo pridedamąsias vertes ilgalaikiu laikotarpiu. Šalyse, kur buvo atlikti išsamūs skaitmeninio paveldo pridedamųjų verčių tyrimai, nustatyta, kad tai yra viena pelningiausių ir sparčiausiai augančių kultūros industrijos erdvių, į kurią investuotos ES ir nacionalinės lėšos ilgalaikiu laikotarpiu sukuria didelę grąžą. Štai 2013 m. atliktame Jungtinės Karalystės archeologijos duomenų tarnybos (*Archaeology Data Service*) sukurtamų pridedamųjų verčių tyrime nustatyta, kad į šią infrastruktūrą investuotas vienas Jungtinės Karalystės svaras atneša net 7,3 svoro pelno (Beagrie ir kt., 2013). Lietuvoje panašaus pobūdžio tyrimų neturime.

Vartotojams skirtų skaitmeninių paslaugų kūrimas turėtų būti vykdomas kuriant paslaugų paketus, kuriuos sudarytų techninių bei programinių priemonių, skaitmeninio turinio ir atitinkamų žinių (*know-how*) rinkinys, užtikrinantis kokybišką veiklą ar naudą, kurią viešojo sektoriaus institucijos gali pasiūlyti konkrečiai vartotojų grupei (segmentui). Paprastai paslauga yra nemateriali ir negali tapti nuosavybe. Dėl savo kompleksiško paslaugų paketo kūrimas yra susijęs su skaitmeninio paveldo panaudojimo metodų kūrimu, techninių ir pro-

graminių priemonių įsigijimu ar kūrimu bei skaitmeninio turinio kūrimu ir atnaujinimu. Tokios paslaugos neabejotinai turėtų susieti skaitmeninį paveldą virtualioje erdvėje ir kultūrinį bei atminties turizmą realiame pasaulyje. Tokių paslaugų pavyzdžiai galėtų būti skaitmeninį paveldą naudojančios mobiliosios aplikacijos, skaitmeninio turinio teikimas siejant jį su GIS, realiame pasaulyje išdėstytais QR kodais, 3D PDF duomenų paketai, virtualių parodų kūrimo virtualaus mokymosi, skaitmeninio paveldo kontekstualizavimo (pavyzdžiui, PATHS), teminių pateikčių kūrimo ir kitų paslaugų paketai. Vykdamas šias veiklas galima susieti projekte „Virtuali istorinė Lietuva: LDK“ sukurtus kontekstinius duomenis su nacionalinėse skaitmeninio paveldo informacinėse sistemose saugomais objektais. Atskirą paslaugų dalį turi sudaryti vartotojų sukurtu turinio pateikimo (vikio) paslaugų paketai. Kalbėdami apie vartotojų sukurtą turinį turime atkreipti dėmesį į du svarbius šio klausimo aspektus: vartotojų sukurtą turinį, kuris grindžiamas asmeniniuose archyvuose saugoma informacija, ir vartotojų dalyvavimą atminties institucijų skaitmeninimo procesuose. Pirmasis atvejis yra mažiau komplikuoatas: vartotojai skaitmenina ir dalijasi tekstone, ikonografinė ir kt. medžiaga iš savo asmeninių archyvų. Tokios medžiagos įtraukimas į viešojo sektoriaus atminties institucijų kuriamas informacines sistemas leistų gerokai papildyti jų turinį. Tačiau yra ir kitas šio klausimo aspektas – vartotojai yra sukaukę daug valstybiniuose archyvuose saugomų dokumentų, muziejų ekspozicijose pristatomų kilnojamojo paveldo vertybių ar kelionių metu užfiksuotų nekilnojamojo paveldo vertybių fotografijų. Šių rinkinių atvėrimas, dalijimasis jais, jų įtraukimas į „oficialiąsias“ skaitmeninio

paveldo sistemas gali labai paspartinti atminties institucijose atliekamas skaitmeninimo veiklas bei padidinti šių institucijų rinkinių prieigą kitiems vartotojams⁹. Dar vieną paslaugų grupę galėtų sudaryti analitiniai paslaugų paketai, skirti IS saugomo skaitmeninio paveldo duomenų (turinio) analizei bei šių IS ir jose saugojamų objektų naudojimo stebėsenai.

Kita paslaugų paketų, skirtų didesnių pridedamųjų verčių kūrimui, grupė – paslaugų paketai, didinantys skaitmeninio paveldo sistemų tarpusavio sąveikumą bei „vieno langelio“ principu grįstą vartotojo prieigą. Šie paketai turėtų užtikrinti sąveikumą tarp jau minėtų aštuonių ankstesnių programavimo laikotarpiu sukurtų skaitmeninio paveldo IS, šių sistemų sąveikumą su Kultūros vertybių registru; sąveikumą tarp paveldo ir mokslinių duomenų IS, regioninių ir nacionalinių skaitmeninio paveldo IS bei nacionalinių skaitmeninio paveldo IS ir Europos panašaus pobūdžio infrastruktūrų. Tokiu būdu vartotojams būtų užtikrinta „vieno langelio“ prieiga tiek prie nacionalinio turinio [paveldo objektai ir kontekstiniai duomenys], tiek *Europeana* lituanistinio turinio, kuris pateiktas ne Lietuvos turinio teikėjų. Toks sistemų sąveikumas galėtų būti įgyvendinamas sukuriant ir skirtingose sistemose įdiegiant specializuotą programinę įrangą. Ši įranga gali būti kuriama remiantis šiuolaikinei visuomenei būdinga tinklo logika ir tinklo paslaugų (angl. *Web Services*) principais. Toks požiūris lemia sistemų hierarchinių tarpusavio ryšių atsiskaitymą. Jų vietoje kuriami kompiuteriniai tinklai, sudaryti

⁹ Tokio produkto pavyzdžiu iš dalies galėtų būti iniciatyva „Wikis myli paminklus“ (*Wiki loves monuments*). Prieiga per internetą: <<http://www.wikilovesmonuments.org/>>.

iš tarpusavyje sąveikaujančių lygiaverčių sistemų. Sukuriamos tinklo paslaugos būtų skirtos duomenų ir informacijos paieškai visose tinklui priklausančiose informacinėse sistemose, duomenų bazėse, registruose ir kituose duomenų šaltiniuose. Paieška būtų formuojama ir atliekama naudojantis portalu. Tinklo serveryje būtų išsaugomi tik tie duomenys, kurie būtini kokybiškai tinklo paslaugai užtikrinti.

Kultūros paveldo skaitmeninimo ir skaitmeninių duomenų ilgalaikio išsaugojimo užtikrinimas. Šis tikslas gali atrodyti menkliau svarbus naujuoju programavimo laikotarpiu nei pirmasis tikslas: esą ankstesniame programavimo etape su skaitmenintas pakankamas duomenų kiekis ir šiame etape turime daugiau orientuotis į paslaugas. Tačiau toks požiūris nėra strategiškai pagrįstas. Tęstinis paveldo skaitmeninimas, infrastruktūrų palaikymas, ilgalaikis skaitmenintų objektų išsaugojimas yra bene esminė veikla, kurianti vieną svarbiausių skaitmeninio paveldo išteklių – skaitmeninę informaciją. Galime kalbėti apie tiesioginę priklausomybę tarp kokybiškos skaitmeninės informacijos kiekio, galimybės kurti skaitmeninio paveldo paslaugas įvairioms vartotojų grupėms ir (tolesnėje perspektyvoje) skaitmeninio paveldo sukuriamų pridedamųjų verčių. Tad paveldo skaitmeninimo pristabdymas naujajame programavimo etape strateginiu požiūriu turėtų būti laikytinas klaida. Šis tikslas apimtų ne tik turinio ir infrastruktūros palaikymą bei plėtrą, bet ir teisinės aplinkos gerinimą bei nuolatinę skaitmeninimo veiklą stebėseną. Naujuoju programavimo laikotarpiu turėtų būti palaikomos ir plėtojamos visos ankstesniame strateginio planavimo etape sukurtos nacionalinio lygmens skaitmeninio paveldo informacinės sistemos, įgyjama jų plėtrai

būtiną naujos techninės bei programinės įrangos. Pridedamąją vertę kurti padėtų jau esamų posistemų ir įrangos sąsajos. Pavyzdžiui, būtina susieti Kultūros paveldo registre naudojamą GIS duomenų bazę su Vieningoje elektroninio paveldo informacinėje sistemoje (VEPIS) naudojamu Bendruoju asmenvardžių, vietovardžių ir istorinės chronologijos tezauru (BAVIC), užtikrinant BAVIC sukauptų istorinių žinių sąveikumą su GIS. Naujai sukurtas informacijos valdymo įrankis galėtų būti diegiamas visose nacionalinėse skaitmeninio paveldo sistemose. Tai ne tik pagerintų informacijos valdymą, bet ir padidintų sistemų sąveikumą, nes erdvė, laikas ir istoriniai asmenys yra vieni iš nedaugelio skirtingas paveldo rūšis ir skirtingus paveldo objektus siejančių „bendrujų vardiklių“.

Skaitmeninės infrastruktūros plėtra turėtų būti atliekama atsivėlgiant į naujausias skaitmeninių technologijų raidos tendencijas, tarp kurių išskirtina vadinamoji debesų kompiuterija (*cloud computing*). Debesų kompiuterijos terminas nėra pakankamai tiksliai apibrėžtas (Pečeliūnaitė, 2011). Kartais jis suprantamas kaip tikralaikis kompiuterių tinklas ar paskirstytosios kompiuterijos (*distributed computing*) sinonimas. Ideologiškai debesų kompiuterijos koncepcija taip pat siejama su kliento–serverio kompiuterija, tinklelio kompiuterija (*grid computing*), universaliuoju kompiuteriu (*mainframe computing*), paslaugų programų kompiuterija (*utility computing*), lygiarangiais (*peer-to-peer*) ir debesų kompiuterijos žaidimais. Vienas ankstyvųjų, bet labai perspektyvių debesų kompiuterijos apibrėžimų buvo suformuluotas Melburno universiteto ir Vienos technologijos universiteto mokslininkų Rajkumaro Buyya’os, Chee Shin Yeo, Srikumaro Venugopalo,

Jameso Brobergo ir Ivonos Brandic, apibrėžiant debesų kompiuteriją kaip modelį virtualių paslaugų, „<...> kurios atitinkamai pritaikomos ir teikiamos panašiai kaip įprastos paslaugos – tokios kaip vanduo, elektra, dujos ir telefono ryšys. Taikant tokį modelį, paslaugos vartotojams pasiekiamos atsižvelgiant į jų poreikius nepriklausomai nuo paslaugos teikėjo buvimo vietos ar teikimo būdo <...>“ (Buyya ir kt., 2009). Toks, į vartotoją orientuotas apibrėžimas lemia, kad įprastinė kompiuterija, kaip vartotojo nuosavybėje esanti techninės įrangos ir programinės įrangos visuma, transformuojasi į kitokį kompiuterijos modelį, kuris gali būti apibūdinamas kaip vartotojo nuosavybėje esančios techninės įrangos ir vartotojo internetu įsigijamos techninės programinės paslaugos visuma. Šis, visumos aspektas yra labai svarbus apibrėžiant debesų kompiuteriją: „<...> debesų kompiuterija (kuris, kaip ir „debesų kompiuterijos paslaugos“, yra svarbus, tačiau daug siauresnis terminas) – tai IT aplinka, apimanti visus IT ir tinklo produktų „paketo“ elementus (ir pagalbines paslaugas), suteikiančius galimybę debesų kompiuterijos paslaugoms vystyti, teikti ir naudoti <...>“ (Gens, 2008).

Paprastosios kompiuterijos ir debesų kompiuterijos modelių skirtumai vartotojo požiūriu pateikiami 2 lentelėje.

Apibendrinami pateiktą informaciją galime teigti, kad didžiausia debesų kompiuterijos panaudojimo kultūros paveldo skaitmeninime pridedamoji vertė gali būti sukurta:

A. Sektoriuose, kuriuose reikalinga specializuota ir brangi programinė įranga bei specializuotos informacijos paslaugos.

B. Sektoriuose, kuriuose yra mažai vartotojų (dėl to specializuota programinė įranga ir informacijos paslaugos yra santy-

kinai brangios). Tokiuose sektoriuose ypač svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, leidžiantis taupyti išteklius ir sutelkus intelektines pajėgas kurti geresnius informacinius produktus.

C. Smulkiuose įmonėse ir individualūs vartotojai, kuriems neapsimoka ar trūksta intelektinių pajėgumų įsigyti ar kurti programines įrangas bei informacines į save orientuotas paslaugas.

D. Riboto biudžeto institucijos, negalinčios reguliariai skirti lėšų kompiuterių infrastruktūros (techninės ir programinės įrangos) naujinimui ir aukštos kokybės kompiuterių infrastruktūros priežiūrai bei informacijos saugos užtikrinimui.

E. Greitai kintančiuose sektoriuose, kur nuolatinis kompiuterių infrastruktūros atnaujinimas suteikia konkurencinį pranašumą prieš kitus rinkos dalyvius.

Debesų kompiuterijos potencialo panaudojimas ES yra aptariamas specialiame Europos Komisijos komunikate „Europos debesų kompiuterijos galimybių atskleidimas“ (Unleashing..., 2012). Komunikate teigiama: „Debesų kompiuterijos privalumus atskleidžia 2011 m. Komisijos atliktas tyrimas, rodantis, kad pritaikius debesų kompiuteriją, 80 proc. organizacijų išlaidos sumažėja 10–20 proc. Yra ir kitų privalumų: geresnis mobilus darbas (46 proc.), produktyvumas (41 proc.), standartizacija (35 proc.) ir naujos verslo galimybės (33 proc.) bei verslai (32 proc.). Atlikti ekonominiai tyrimai irgi patvirtina pasaulyje sparčiai besivystančios debesų kompiuterijos svarbą. Pavyzdžiui, pagal kai kuriuos skaičiavimus, stambios JAV kompanijos, taikydamos debesų kompiuteriją, galėtų kasmet sutaupyti 12 milijardų 300 milijonų dolerių energijos suvartojimo lėšų (Quantitative..., 2011). Šiame kontekste paveldo skaitmeninimas nėra

2 lentelė. *Paprastosios ir debesų kompiuterijos modelių skirtumai vartotojo požiūriu*

| <i>Paprastoji kompiuterija</i> | <i>Debesų kompiuterija</i> |
|--|---|
| Visą techninę įrangą turi įsigyti vartotojas. Techninė įranga sensta (pvz., Moore'o dėsnis), todėl kas keletą metų yra būtinos investicijos techninei įrangai atnaujinti. | Vartotojas įsigyja tik dalį techninės įrangos (kompiuterį ir išorinius įrenginius). Brangiai kainuojančios įrangos, pavyzdžiui, serverio, įsigyti nereikia; jis kaip techninė paslauga yra perkama internetu. Vartotojo įsigyta įranga mažiau veikiama susidėvėjimo, nes jos techniniai parametrai gali būti minimalūs – tik tiek, kiek reikia prisijungti prie interneto ir kokybiškai dirbti internete. |
| Vartotojas turi įsigyti ir savo kompiuteryje instaliuoti visą jam būtiną programinę įrangą. Programinė įranga sensta, todėl keletą metų yra būtinos investicijos programinei įrangai atnaujinti. | Vartotojo kompiuteriui reikalinga tik operacinė sistema ir programinė įranga, užtikrinanti prisijungimą prie interneto bei darbą internete. Naudojimasis kita programine įranga yra perkamas internetu, kaip programinės įrangos paslauga. |
| Įsigydamas programinę įrangą, vartotojas sumoka už visas konkrečioje kompiuterinėje programoje siūlomas (net jam nereikalingas) funkcijas bei už programos naudojimą pagal modelį „ištisa parą, visą savaitę“. Programinės įrangos licencijos yra ribotos laiko atžvilgiu (1–2 metai). Licencijos laikui pasibaigus turi būti perkama nauja licencija. Siekiantys sutaupyti vartotojai naudoja atvirąją programinę įrangą. | Įsigydamas programinės įrangos paslaugą vartotojas moka tik už konkrečių programinės įrangos funkcijų panaudojimą aiškiai apibrėžtą laiką, t. y. taikomi išplečiami, lankstūs ir matuojami mokėjimo už paslaugas modeliai. |
| Vartotojas savo sukurtus duomenis ir (arba) turimas programas gali naudoti tik fizinėje savo darbo vietoje ar savo nešiojamame kompiuteryje. | Debesyje esantys duomenys ir programinė įranga gali būti panaudoti iš bet kurio vartotojui patogaus kompiuterio (prieigos iš bet kurios pasaulio vietos ir bet koku metu galimybė). Toks kompiuterių išteklių panaudojimas sudaro galimybes nedidelėmis sąnaudomis kurti naujas ir nuotolines darbo vietas. |
| Vartotojas visiškai atsakingas už techninės ir programinės įrangos naujinimą, informaciją, sistemos, tinklo ir pan. saugumą. Visi šie veiksmai atliekami vartotojo lėšomis. | Priežiūra, naujinimas ir saugumas yra įgyvendinami debesų kompiuterijos ribose, o jų sąnaudos įskaičiuojamos į debesų kompiuterijos paslaugų kainą. |
| Vartotojas kontroliuoja savo sukurtos ir prižiūrimos informacijos ir sistemų saugą. | Vartotojas nekontroliuoja savo sukurtos ir prižiūrimos informacijos ir sistemų saugos. |

išimtis. Formuojant debesų kompiuterijos verslą, svarbų vaidmenį atlieka viešasis sektorius. Kaip stambiausias ES IT paslaugų pirkėjas, šis sektorius galėtų taikyti griežtus reikalavimus šių paslaugų ypatybėms, efektyvumui, saugai, funkciniam suderinamumui, duomenų perkeliamumui ir reikalauti atitikties techniniams reikalavimams. De-

besų kompiuterijos panaudojimas paveldo skaitmeninimo erdvėje gali būti grindžiamas minėtame Europos Komisijos komunikate išdėstyta 3-ia pagrindine veikla – bendrojo viešojo sektoriaus lyderystės skatinimas plėtojant Europos debesų kompiuterijos dalyvių bendradarbiavimą (Unleashing..., 2012).

Sėkmingam paveldo skaitmeninimui, infrastruktūrų plėtrai, vartotojų paslaugų bei pridėdamųjų verčių kūrimui yra aktualūs dar trys strateginiai segmentai: situacijos analizė, teisinės aplinkos koregavimas ir skaitmeninio paveldo kūrėjų bei vartotojų kompetencijų plėtra. Analizuojant situaciją svarbu sukurti arba adaptuoti Lietuvai išsamius skaitmeninio kultūros paveldo socialinio poveikio tyrimo metodiką ir atlikti skaitmeninio paveldo sukuriama nefinansinio ir finansinio kapitalo pridėdamųjų verčių ir poveikio visuomenei tyrimus. Empirinių duomenų rinkimą tokiems tyrimams iš dalies būtų galima automatizuoti sukuriant ir skaitmeninio paveldo IS įdiegiant analitinius įrankius bei naudojant nuolatinių esamų paveldo sistemų veikimo ir jose esančio skaitmeninio paveldo objektų saugojimo ir naudojimo stebėseną.

Kuriant paveldo skaitmeninimui palankią teisinę aplinką reikėtų išspręsti vadinamųjų kūrinių našlaičių ir veidų našlaičių problemas, atsižvelgiant į pasikeitusios visuomenės poreikius, technologines galimybes ir esamų sistemų diegimo poreikius koreguoti atminties institucijų veiklą reglamentuojančius įstatymus (Lietuvos Respublikos Muziejų, Bibliotekų, Archyvų, Kilnojamojo ir nekilnojamojo paveldo įstatymai); sukurti teises galimybes vientisoje skaitmeninio paveldo erdvėje plačiau taikyti duomenų atviros prieigos principus; spręsti intelektinės nuosavybės teises problemas (rinkos veikėjų tarpusavio santykių reglamentavimas, licencijavimas ir pan.); sudaryti galimybes nacionalinėse skaitmeninio paveldo informacinėse sistemose saugomus duomenis nemokamai naudoti verslo tikslais bei vykdyti vartotojų skaitmenintų duomenų mainų (vikio) projektus, regioninio (savivaldybių sukurto) skaitmeninio

paveldo sistemose saugomo skaitmeninio paveldo teikimą ilgalaikiam išsaugojimui nacionalinio lygmens skaitmeninio paveldo sistemai; rengti atskirą privalomojo egzemplioriaus įstatymą, reglamentuojantį archyvinių dokumentų ir dokumentinio paveldo, įskaitant iš prigimties skaitmeninių interneto išteklių kaupimą, ilgalaikį saugojimą ir komunikavimą bei parengti teisinę bazę, užtikrinančią geresnį skaitmeninio lituanistinio paveldo tarptautinį matomumą skaitmeninio paveldo portale *Europeana* (strategiškai orientuota lituanistinio paveldo sklaida, bendro finansavimo galimybės institucijoms, dalyvaujančioms *Europeana* erdvės projektuose, ir pan.).

Gerinti paveldo skaitmeninimo ir skaitmeninio paveldo naudojimo kompetencijas. Šis strateginio pobūdžio tikslas yra nukreiptas į visuomenės mokymąsi visą gyvenimą, kvalifikacijos kėlimą, skaitmeninės atskirties mažinimą. Aukštesnė personalo kvalifikacija, didesni skaitmeninio paveldo vartotojų gebėjimai ir angažuotumas yra ne mažiau svarbūs ir kuriant skaitmeninio paveldo įvairių kapitalo formų pridėdamąsias vertes. Naujų technologijų diegimas ir skaitmeninio paveldo plėtra neišvengiamai susiję su kompetencijų plėtra. Todėl 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu reikėtų plėtoti skaitmeninio paveldo kūrėjų ir vartotojų kompetencijas, įskaitant nacionalinių teminių ir regioninių paveldo skaitmeninimo centrų bei jų specialistų kompetencijų stiprinimą, naujo nacionalinio lygmens teminio kompetencijų centro kūrimą Kultūros paveldo departamente, atminties institucijose dirbančių paveldo skaitmeninimo specialistų mokymą bei skaitmeninio paveldo vartotojų ir kompiuterinio raštinumo mokymus.

Išvados

1. Apibendrinant 2005–2009 m. kultūros paveldo skaitmeninimo strateginio valdymo rezultatus, galima tvirtinti, kad tai buvo Lietuvos kultūros politikos lūžio metai, nes Lietuvos Vyriausybei patvirtinus „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepciją“ ir „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos“ ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 m. planą Lietuvos kultūros politikoje įsitvirtino konsoliduotų atminties institucijų paradigma, nukreipusi skirtingų žinybų institucijas bendradarbiauti skaitmeninant šalies kultūros paveldą. Kartu šie dokumentai atvėrė daugiau galimybių gauti finansinę paramą iš šalies biudžeto ir ES struktūrinių fondų šalies kultūros paveldo skaitmeninimui, ilgalaikiam saugojimui bei jo sklaidai.
2. Dėl šio strateginio valdymo suderintos Informacinės visuomenės plėtros komiteto, Kultūros ministerijos ir socialinių partnerių veiklos rezultatas – Ekonominės augimo veiksmų programos 3 prioritete „Informacinė visuomenė visiems“ atsiradusi nauja įgyvendinimo priemonė „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“, kuri kartu su „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos“ ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 m. planu atliko svarbų strateginį kultūros paveldo skaitmeninimo ir sklaidos valdymo bei finansavimo vaidmenį.
3. Svarbiausios neišspręstos ankstesnio laikotarpio problemos kilo iš strateginių dokumentų interpretavimo institucinėje

aplinkoje. Šio interpretavimo metu buvo pritaikyti konservatyvūs, išskaidyti (nebendradarbiaujantys) instituciniai vadybos modeliai. Dėl šios priežasties skaitmeninimas buvo atliekamas nepakankamai įvertinant socialinį kontekstą, nekonsoliduojant išteklių, o sukurti skaitmeniniai produktai yra nepakankamos kokybės, liko nesusieti tarpusavyje ir daugiau tenkino institucijų, o ne vartotojų interesus.

4. Naujo 2014–2020 m. programavimo etapo strateginio valdymo erdvę formuoja iš socialinių mokslų žinoma tinklaveikos visuomenės plėtra, praėjusio strateginio etapo patirtis bei naują etapą apibrėžiantys aukščiausiojo hierarchinio lygmens strateginiai dokumentai, kuriuose skatinama ir toliau plėtoti nacionalines kultūros paveldo skaitmeninimo strategijas, užtikrinančias tarpinstitucinį ir tarpvalstybinį bendradarbiavimą, siekiant skaitmeninimo veiklų nedubliavimo, efektyvesnio jų organizavimo, sistemų sąveikumo kuriant ir skleidžiant vientisą Europos ir pasaulio šalių kultūros paveldo turinį. Lietuvoje turime situaciją, kai jau prasidėjus 2014–2020 m. programavimo laikotarpiui kultūros paveldo skaitmeninimą reglamentuojantis strateginio pobūdžio dokumentas vis dar yra neparengtas. Tai laikytina rimta grėsme šios srities plėtrai naujuoju strateginio programavimo laikotarpiu.
5. Svarbiausiomis naujojo etapo strateginėmis kryptimis turi tapti paslaugų visuomenei kūrimas ir skirtingų skaitmeninimo bendruomenių narių kvalifikacijos plėtra. Paveldo skaitmeninimas turi būti suvokiamas kaip paslaugų plėtrai būtino ištekliaus kūrimas, tad „grynojo“ skaitmeninimo pristabdymas naujajame

programavimo etape strateginiu požiūriu turėtų būti laikytinas klaida. Planuojant ir įgyvendinant naujojo programavimo etapo veiklas, turi būti atsižvelgiama į

naujausius technologinius pasikeitimus (pvz., debesų kompiuterija, mobiliąją kompiuteriją) bei dinamiškai besikeičiantį socialinį kontekstą.

LITERATŪRA

1. BEAGRIE, Neil; HOUGHTON, John (2013). *Archaeology Data Service. A study and methods for enhancing sustainability* [interaktyvus]. Final Report [žiūrėta 2014 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://repository.jisc.ac.uk/5509/1/ADSRReport_final.pdf>.

2. BUYYA, Rajkumar; SHIN YEO, Chee; VENUGOPAL, Srikumar; BROBERG, James; BRANDIC, Ivona (2009). Cloud computing and emerging IT platforms: vision, hype, and reality for delivering computing as the 5th utility. *Future Generation Computer Systems* [interaktyvus], vol. 25, iss. 6, p. 599–616 [žiūrėta 2014 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cloudbus.org/reports/CloudITPlatforms2008.pdf>>.

3. CASTELLS, Manuel (2006). *Tapatumo galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika. 480 p. ISBN 9986-850-57-6.

4. CASTELLS, Manuel (2005). *Tinklaveikos visuomenės raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika. 536 p. ISBN 9986-850-52-5.

5. CHEESE, Peter (2008). Netting the Net Generation. *Businessweek* [interaktyvus], March 13. [žiūrėta 2014 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.businessweek.com/stories/2008-03-13/netting-the-net-generationbusinessweek-business-news-stock-market-and-financial-advice>>.

6. *Dėl informacinės visuomenės plėtros 2014–2020 metų programos „Lietuvos skaitmeninė darbotvarkė“ projekto patvirtinimo* (2014) [interaktyvus]. Dokumento projektas. Vilnius: Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerija [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=218587&p_fix=n&p_gov=n>.

7. *Dėl skaitmeninio turinio kūrimo, saugojimo ir prieigos standartų ir norminių dokumentų sąrašų patvirtinimo* (2010) [interaktyvus]. Patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2010 m. sausio 7 d. įsakymu Nr. IV-6 [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.emuziejai.lt/wp-content/uploads/2013/02/skaitmeninio_turinio_standartai_2010_01_071.pdf>.

8. *ES Tarybos 2012 m. gegužės 10 d. išvados dėl kultūrinės medžiagos skaitmeninimo, internetinės prieigos prie jos ir skaitmeninio išsaugojimo* [interaktyvus], (2012/C 169/02) [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:169:0005:0008:LT:PDF>>.

9. *European Commission. Communication from the Commission : Europe 2020 : a strategy for smart, sustainable and inclusive growth* (2010) [interaktyvus]. COM(2010) 2020 [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/press_room/pdf/complet_en_barroso_007_-_europa_2020_-_en_version.pdf>.

9. *Europeana 2012–2013: usage and performance update* (2013) [interaktyvus]. CIBER Research Ltd [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://ciber-research.eu/download/20130623-Europeana_2013_usage_and_performance_update.pdf>.

10. *Europos Komisijos 2011 m. spalio 27 d. rekomendacija dėl kultūrinės medžiagos skaitmeninimo, internetinės prieigos ir skaitmeninio išsaugojimo* (2011) [interaktyvus]. (2011/711/ES) [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:283:0039:0045:LT:PDF>>

11. *Europos Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui : Europos skaitmeninė darbotvarkė* (2010) [interaktyvus]. COM (2010) 245 galutinis/2 [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:LT:PDF>>.

12. *Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl tam tikro leistino nenustatytų autorių teisių kūrimo naudojimo* (2012) [interaktyvus], (2012/28/ES) [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/orphan-works/proposal_en.pdf>.

13. FRANK, Gens (2008). *Defining “Cloud Services” and “Cloud Computing”* [interaktyvus]

[žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://blogs.idc.com/ie/?p=190>>.

14. FRIEDMAN, Thomas, L. (2008). *Pasaulis yra plokščias*. Vilnius: Alma litera. 703 p. ISBN 978-9955-38-122-8.

15. HOWE, Neil; STRAUSS, William (1992). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: Quill. ISBN-13: 978-0688119126.

16. *Lietuvos bendrasis programavimo dokumentas 2004–2006 m.* (2004) [interaktyvus] [2014 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/es/parama/>>.

17. *Lietuvos bendrasis programavimo dokumentas 2004–2006 m.* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/es/parama/>>.

18. *Lietuvos informacinės visuomenės plėtros 2011–2019 metų programa* (2011) [interaktyvus]. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. kovo 16 d. nutarimu Nr. 301 [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=394457&p_query=&p_tr2=>>.

19. *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio koncepcija* (2005) [interaktyvus]. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugpjūčio 25 d. nutarimu Nr. 933 [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=260975&p_query=>>.

20. *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija* (2009) [interaktyvus]. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 493 [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.epaveldas.lt/documents/10165/19809/dok389331.pdf>>.

21. LINDSTROM, Martin (2008). *Prekės ženklo jausmas: galingų prekių ženklų kūrimas, naudojant lytėjimą, skonį, kvapą, vaizdą ir garsą*. Vilnius: Vaga. 264 p. ISBN 978-5-415-02060-7.

22. Mc LUHAN, Marshall (2003). *Kaip suprasiti medijas: žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos. 348 p. ISBN 9955-584-07-6.

23. NEGROPONTE, Nicholas (1995). *Being digital*. New York: Knopf. ISBN 978-0679762904.

24. PEČELIŪNAITĖ, Angelė (2011). Debesų kompiuterija: darbas, bendradarbiavimas ir komunikacija. Ar debesys tenkina studentų ir mokslininkų poreikius? *Informacijos mokslai*, t. 55, p. 117–130.

25. PRENSKY, Marc (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon* [interaktyvus], vol. 9, no. 5 [žiūrėta 2014 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>>.

26. PRIGOGINE, Ilya (2006). *Tikrumo pabaiiga: laikas, chaosas ir nauji gamtos dėsniai*. Vilnius: Margi raštai. 40 p. ISBN 9986-09-308-2.

27. *Quantitative Estimates of the Demand for Cloud Computing in Europe and the Likely Barriers to Up-take. Final Report* (2012) [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/information_society/activities/cloudcomputing/docs/quantitative_estimates.pdf>.

28. *Regionų kultūros plėtros 2012–2020 metų programa* (2011) [interaktyvus]. Patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2011 m. spalio 19 d. įsakymu Nr. ĮV-639 [žiūrėta 2014 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.epaveldas.lt/documents/10165/19809/dok409806.pdf>>.

29. REISENWITZ, H. Timothy; IYER, Rajesh (2009). Differences in generation x and generation y: implications for the organization and marketers. *Marketing Management Journal*, vol. 19, iss. 2, p. 91.

30. TAPSCOTT, Don (2008). *Grown up Digital: How the Net Generation is Changing Your World*. New York: McGraw-Hill. ISBN: 978-0071508636.

31. *Unleashing the Potential of Cloud Computing in Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions* (2012) [interaktyvus], (COM(2012) 529) [žiūrėta 2014 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0529:FIN:EN:PDF>>.

32. VARNIENĖ-JANSSEN, Regina; LAUŽIKAS, Rimvydas; VAITKEVIČIUS, Vyktintas; JUŠKYS, Jonas (2013). Skaitmeninio kultūros paveldo vientiso turinio kūrimo strateginiai, metodologiniai ir techniniai sprendimai: lietuviškoji koncepcija. *Bibliografija: mokslo darbai*, 2013, p. 43–55.

33. *Žalioji knyga „Kultūros ir kūrybos sektorių potencialo išlaisvinimas* (2010) [interaktyvus]. (KOM(2010) 183). galutinis. Briuselis, 2010.04.27 [žiūrėta 2014 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/culture/documents/greenpaper_creative_industries_lt.pdf>.

HERITAGE AND SOCIETY: STRATEGIC GUIDELINES FOR THE DIGITIZATION OF THE LITHUANIAN CULTURAL HERITAGE FOR THE 2014–2020 PROGRAMMING PERIOD

Rimvydas Laužias, Regina Varnienė-Janssen

S u m m a r y

The article focuses on the strategic management of digitization in Lithuania. It elaborates on the development process of a conceptual approach to the creation of seamless content of the digital cultural heritage and presents the changing social context and a new paradigm of the legislation on the cultural heritage as well as its financing issues.

The period of 2005–2009 should be considered a turning point in the cultural policy of Lithuania as the approval of the Concept for the Digitization of the Lithuanian Cultural Heritage and the Strategy for the Digitization of the Lithuanian Cultural Heritage, Digital Content Preservation and Access and its Implementation Framework in 2009–2013 by the Lithuanian government, which resulted in a new paradigm for the consolidation of memory institutions, oriented to cross-sectoral collaboration in digitizing Lithuania's cultural heritage. These documents also provided more possibilities to receive financial support from the State budget and the EU Structural Funds for the digitization of the national cultural heritage and its long-term preservation and access. The major unsolved problems of the previous period have evolved from the inappropriate interpreta-

tion of strategic documents within the institutional environment. When interpreting these documents, conservative non-compatible institutional models were applied for strategic managing. Therefore, digitization was carried out without fully evaluating the social context and consolidating resources, thus resulting in poor quality digitization products, which were unrelated and satisfied the needs of institutions rather than of the users.

The environment of the strategic management in the new programming period of 2014–2020 is shaped by the development of the network society, as it is defined by social sciences, the experience of the previous strategic period, and the highest level strategic documents defining the new period. The article also introduces the experience of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania and Vilnius University's Faculty of Communication, activities by these and other twenty main cultural institutions of Lithuania in the development of the cultural and information society policy and the strategic management of cultural heritage digitization, and initiatives within these activities for the 2014–2020 programming period.